МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ІМ. Ю.М. ПОТЕБНІ

Кафедра управління та адміністрування

Кваліфікаційна робота(проєкт)

магістр
(рівень вищої освіти)

ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

Виконав: студент другого курсу, групи 8.2814
Спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код і назва спеціальності)

освітньої програми «Публічне управління та адміністрування»
(назва освітньої програми)
Ляшенко Олексій Олексійович
(ініціали та прізвище)

Керівник: Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент Фурсін О.О, доцент кафедри управління та адміністрування, професор, кандидат наук з державного управління
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні
Кафедра управління та адміністрування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
(код та назва)
Освітня програма Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри д.філос.н.,
проф.Воронкова В.Г. _____
«___» _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ) СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Ляшенко Олексій Олексійович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) *Ефективне управління просторо-економічним розвитком регіонів*
керівник роботи *Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління*
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «27» 02.2025 року № 318-С
2.Строк подання студентом роботи 01 грудня 2025 р.
3.Вихідні дані до роботи 1. Формування плану. 2. Формування гіпотези дослідження. 3. Аналіз літературних джерел за останні п'ять років. 5. Методологія дослідження.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) *1. Теоретико-методологічні засади* управління просторо-економічним розвитком регіонів*. 2. Аналітико-дослідницькі засади управління просторо-економічним розвитком регіонів*
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Порівняльний аналіз класичних та сучасних теорій просторового розвитку. Аналіз сучасних тенденцій та просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України. Порівняльні KPI «До» та «Після» цифровізації (2025 рік). Аналіз інструментів державного регулювання просторово-економічного розвитку.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління	01.10.25	
Розділ 2	Ажажа М.А, професор кафедри управління та адміністрування, професор, доктор наук з державного управління	01.12.25	
Нормоконтроль	Венгер О.М., к.п.н., доц. кафедри управління та адміністрування		

7. Дата видачі завдання 30 червня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	З'ясувати теоретичні засади управління просторо-економічним розвитком регіонів	15.09.25	
2	Сформувати понятійно-категоріальний апарат управління просторо-економічним розвитком регіонів	01.10.25	
3	Розкрити методи та засоби управління просторо-економічним розвитком регіонів	15.10. 24	
4	Виявити діагностику проблем управління просторо-економічним розвитком регіонів	30.10.25	
5	Дослідити напрями удосконалення управління просторо-економічним розвитком регіонів	17.11.25	
6	Запропонувати інструменти удосконалення управління просторо-економічним розвитком регіонів	25.11.25	
7	Обґрунтувати складові розвитку управління просторо-економічним розвитком регіонів	30.11.25	
8	Розробити практичні рекомендації щодо удосконалення управління просторо-економічним розвитком регіонів	02.12.25	

Студент _____ О.О. Ляшенко
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ М.А. Ажажа
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М.Венгер
(підпис) (ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Ляшенко Олексій Олексійович. Ефективне управління просторо-економічним розвитком регіонів.

Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», науковий керівник Ажажа М.А. Запорізький національний університет. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні. Кафедра управління та адміністрування, 2025.

В кваліфікаційній роботі розглянуто теоретико-методологічні засади управління просторо-економічним розвитком регіонів. Розглянуто особливості напрямів удосконалення управління просторо-економічним розвитком регіонів. Певна увага приділяється виявленню перспектив і недоліків напрямів удосконалення управління просторо-економічним розвитком регіонів.

Ключові слова: ПРОСТОРОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК, РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА, ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ, СТАЛИЙ РОЗВИТОК, СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ, ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

ABSTRACT

Liashenko Oleksii. Effective Management of Regional Spatial and Economic Development

Qualifying work for obtaining a master's degree in higher education, specialty 281 «Public management and administration», supervisor M. Azhazha. Zaporizhzhia National University. Engineering Educational and Scientific Institute named after Y. Potebny. Department of management and administration, 2025.

The qualification paper examines the theoretical and methodological foundations of managing the spatial and economic development of regions. It analyzes the specific features of directions for improving the management of spatial and economic development of regions. Particular attention is paid to identifying the prospects and shortcomings of these improvement directions.

Keywords: SPATIAL AND ECONIC DEVELOPMENT, REGIONAL GOVERNANCE, DECENTRALIZATION, TERRITORIAL COMMUNITY, INVESTMENT ATTRACTIVENESS, SUSTAINABLE DEVELOPMENT, SMART SPECIALIZATION, REGIONAL DIGITALIZATION, ECONOMIC SPACE

.

ЗМІСТ

ВСТУП 7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ 13

1.1. Концептуальні засади та генезис теорій просторово-економічного розвитку 13

1.2. Методологічні підходи до оцінювання ефективності управління регіональним простором 22

1.3. Фактори та механізми трансформації просторово-економічних систем у сучасних умовах 29

Висновки до першого розділу 36

РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ НАПРЯМІВ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ 38

2.1. Аналіз сучасних тенденцій та просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України 38

2.2. Оцінка ефективності інституційного середовища та інструментів державного регулювання просторового розвитку 46

2.3. Дослідження впливу деструктивних факторів воєнного стану на трансформацію регіональних економічних систем 61

2.4. Практичні рекомендації щодо ефективного управління просторо-економічним розвитком регіонів: моніторинг цифрової зрілості та інноваційної активності 71

Висновки до другого розділу 78

ВИСНОВКИ 80

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 84

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації, євроінтеграційних процесів та посилення міжрегіональної конкуренції питання ефективного управління просторо-економічним розвитком регіонів набуває особливої актуальності. Нерівномірність соціально-економічного розвитку територій, диференціація рівнів доходів населення, інфраструктурні диспропорції та різний інвестиційний потенціал регіонів зумовлюють необхідність формування дієвих механізмів регіонального управління, орієнтованих на збалансований розвиток економічного простору.

В умовах децентралізації та розширення повноважень органів місцевого самоврядування зростає відповідальність регіональних і територіальних управлінських структур за стратегічне планування, раціональне використання ресурсів та підвищення конкурентоспроможності територій. Саме ефективне управління просторо-економічним розвитком дає змогу забезпечити узгодженість економічних, соціальних та просторових процесів, сприяти формуванню сталих регіональних економік і підвищенню якості життя населення.

Особливої ваги проблема набуває в умовах структурних трансформацій економіки, цифровізації регіонів, впровадження підходів смарт-спеціалізації та переходу до моделі сталого розвитку. Управління просторово-економічним розвитком повинно враховувати не лише економічні показники, а й просторову організацію територій, транспортно-логістичні зв’язки, інноваційний потенціал, екологічні обмеження та соціальну згуртованість громад.

Крім того, актуальність теми зумовлена необхідністю підвищення інвестиційної привабливості регіонів, активізації підприємницької діяльності та залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Раціональне управління економічним простором дозволяє мінімізувати територіальні дисбаланси,

стимулювати розвиток депресивних територій та забезпечити ефективну інтеграцію регіонів у національний і міжнародний економічний простір.

Таким чином, дослідження проблем та напрямів ефективного управління просторо-економічним розвитком регіонів є вкрай актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки сприяє формуванню сучасної регіональної політики, орієнтованої на сталий розвиток, інноваційність та підвищення добробуту населення.

Фундаментальні засади просторово-економічного розвитку та регіонального управління закладені у працях представників української школи регіональної економіки, зокрема М.І. Долішнього, В.С. Кравціва, І.З. Сторонянської, С.Л. Шульца, З.С. Варналія, де регіон розглядається як складна соціально-економічна система, розвиток якої потребує активної ролі держави у регулюванні просторових диспропорцій, стимулюванні економічної активності та формуванні інституційної спроможності територій. Зокрема, В.С. Кравців та І.З. Сторонянська акцентують увагу на поляризаційних процесах у регіональному розвитку та необхідності застосування диференційованих управлінських підходів залежно від просторових особливостей регіонів.

Питання ефективності державного управління просторово-економічним розвитком ґрунтовно досліджуються у працях Б.М. Данилишина, В.Я. Малиновського, В.В. Куйбіди, А.Ф. Ткачука. Автори наголошують на важливості багаторівневого врядування, узгодженості стратегічного та оперативного управління, а також ролі децентралізації у підвищенні ефективності регіональної політики. Данилишин Б.М. підкреслює, що ефективне управління просторовим розвитком має базуватися на принципах сталості, адаптивності та економічної резильєнтності, особливо в умовах системних криз.

Значна частина сучасних досліджень присвячена аналізу трансформацій просторово-економічного розвитку регіонів України в умовах воєнного стану. У працях О.І. Амоші, Е.М. Лібанової, І.Ю. Підоричевої, С.О. Іщук

розкриваються масштаби економічних і соціальних втрат регіонів, посилення територіальної асиметрії, деградація інфраструктури та зміна просторової організації економіки. Дослідники наголошують, що війна суттєво ускладнила реалізацію традиційних механізмів регіонального управління та актуалізувала потребу у нових інструментах відновлення і розвитку територій.

Окремий науковий напрям становлять дослідження, присвячені цифровій трансформації управління як інструменту підвищення ефективності просторово-економічного розвитку регіонів. У працях В.Г. Воронкової, Н.Г. Метеленко, М.А. Ажажи, І.О. Іртищевої, М.В. Дубини цифровізація розглядається як ключовий фактор модернізації системи публічного управління, що забезпечує прозорість, підзвітність та оперативність управлінських рішень. Автори підкреслюють, що цифрові платформи, електронні сервіси та системи моніторингу створюють нові можливості для управління просторовим розвитком на основі даних.

Проблеми інституційної спроможності територіальних громад та їх ролі в управлінні просторово-економічним розвитком висвітлюються у працях В.С. Куйбіди, А.Ф. Ткачука, О.С. Васильєвої. Дослідники акцентують увагу на значенні фінансової автономії, кадрового потенціалу та стратегічного планування на місцевому рівні для підвищення ефективності реалізації регіональної політики, особливо в умовах децентралізації та воєнних викликів.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що попри наявність ґрунтовного теоретичного підґрунтя, питання комплексного поєднання просторово-економічного аналізу, інституційних механізмів управління та цифрових інструментів моніторингу розвитку регіонів залишаються недостатньо систематизованими. Особливо це стосується формування ефективних моделей управління просторово-економічним розвитком регіонів в умовах воєнного стану, коли зростає роль адаптивності, резильєнтності та інноваційної активності територій.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління

просторово-економічним розвитком регіонів на основі інноваційних підходів та оптимального використання ресурсного потенціалу.

Об’єктом дослідження є процес управління просторо-економічним розвитком регіонів.

Предметом дослідження є механізми, що забезпечують ефективне управління просторовим розвитком регіону.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі основні завдання:

– визначити концептуальні засади та генезис теорій просторово-економічного розвитку;

– проаналізувати методологічні підходи до оцінювання ефективності управління регіональним простором;

– дослідити фактори та механізми трансформації просторово-економічних систем у сучасних умовах;

– зробити аналіз сучасних тенденцій та просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України;

– провести оцінку ефективності інституційного середовища та інструментів державного регулювання просторового розвитку;

– зробити дослідження впливу деструктивних факторів воєнного стану на трансформацію регіональних економічних систем;

– надати практичні рекомендації щодо ефективного управління просторо-економічним розвитком регіонів: моніторинг цифрової зрілості та інноваційної активності.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, що дозволили забезпечити системний підхід до вирішення завдань з модернізації управління просторово-економічним розвитком регіонів.

Теоретичне узагальнення та контент-аналіз застосовано для критичного огляду наукового доробку щодо трансформації концепцій просторової організації економіки в умовах цифровізації, що дало змогу сформувати концептуальний базис роботи. Компаративний аналіз використаний для

порівняння міжнародних та вітчизняних моделей просторового планування (зокрема концепцій Smart Specialization та подолання регіональних диспропорцій) у систему регіонального управління з метою адаптації кращих світових практик сталого територіального розвитку.

Метод моделювання покладено в основу розробки цілісної моделі просторово-економічної взаємодії суб'єктів, що базується на впровадженні інструментів ГІС-технологій та автоматизації моніторингу використання ресурсного потенціалу територій. Системний підхід забезпечив комплексне вивчення організаційно-економічних механізмів функціонування регіону як відкритої просторової системи, що потребує технологічного та інституційного оновлення. Емпіричні та статистичні методи, зокрема експертні оцінки та економіко-математичне моделювання, використані для ідентифікації факторів впливу просторової концентрації капіталу на якість життя населення та економічну стійкість громад. Метод аналізу ієрархій дозволив структурувати пріоритетні напрями розвитку територій та обґрунтувати вибір оптимальних точок зростання (полюсів розвитку) у межах регіону. Графічний та картографічний методи застосовано для візуалізації архітектоніки просторових зв’язків, зонування територій та наочної інтерпретації динаміки інвестиційної привабливості регіонів. Інформаційний фундамент роботи базується на положеннях сучасної теорії регіональної економіки (New Economic Geography), теорії полюсів росту та сталого розвитку; результатах досліджень у галузі просторової трансформації; офіційних даних Держстату України, звітах Світового банку щодо регіональної політики та нормативно-правових актах України (зокрема Закону «Про засади державної регіональної політики») та Директивах ЄС.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в: узагальненні та систематизації сучасних підходів до впровадження концепції «Smart-регіону» у систему управління просторовим розвитком; обґрунтуванні впливу цифрових інструментів просторового моніторингу та електронних кадастрів на зниження корупційних ризиків у сфері землекористування та підвищення

прозорості розподілу регіональних ресурсів; удосконаленні методичного підходу до оцінки ефективності управління регіоном на основі показників просторової конвергенції (зближення рівнів розвитку територій) та швидкості адаптації локальних економік до зовнішніх шоків; розробленні рекомендацій щодо впровадження механізмів «індустріальних парків» та інтегрованих територіальних інвестицій (ITI) як інструментів оперативного реагування на виклики релокації бізнесу та поствоєнного відновлення територій.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання для: оптимізації стратегій регіонального розвитку та підвищення операційної ефективності органів місцевого самоврядування у сфері просторового планування; цифровізації управління територіальними громадами, що забезпечує раціональне використання природно-ресурсного потенціалу та зниження транзакційних витрат для локального бізнесу; розробки програм стимулювання міжрегіонального співробітництва та створення транскордонних кластерів; мінімізації просторових диспропорцій та зміцнення економічного каркасу України в умовах відбудови зруйнованої інфраструктури; навчального процесу під час викладання дисциплін «Регіональний менеджмент», «Управління територіальним розвитком», «Просторове планування» та «Публічне управління».

Апробація результатів опубліковано в матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції «Вплив штучного інтелекту на розвиток людини, суспільства, освіти, культури, економіки в умовах війни і поствоєнного відновлення», 21–22 листопада 2025 року, м. Запоріжжя.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

1.1. Концептуальні засади та генезис теорій просторово-економічного розвитку

Сучасна парадигма регіонального управління базується на розумінні простору не як пасивного тла для розміщення виробничих сил, а як активного ресурсу та специфічного активу. Трансформація підходів до просторово-економічного розвитку пройшла тривалий шлях від жорсткого детермінізму до гнучких моделей «розумної спеціалізації».

Проблематика просторово-економічного розвитку має глибоке теоретичне підґрунтя та тісно пов’язана з розвитком регіональної економіки, територіального планування і економічної географії. Просторово-економічний розвиток розглядається в науковій літературі як сукупність процесів формування та функціонування економічних систем у просторі, які визначаються не лише економічними, але й соціальними, інституційними, політичними і екологічними факторами. Суть цих процесів полягає у дослідженні закономірностей просторової диференціації економічних явищ та пошуку механізмів збалансованого розвитку територій.

Генезис теорій, що пояснюють просторово-економічні процеси, бере свій початок у класичній економічній думці, де ключова увага приділялась розміщенню виробництва, транспортним витратам і природним ресурсам. Так, у працях Й. Геттнера, В. Кристалера та інших представників класичної школи формувалися основи теорій просторової організації економіки, що пізніше лягли в основу сучасних концептуальних моделей розвитку територій [21].

Для розуміння категорії «просторово-економічний розвиток» необхідно

розглядати її не просто як суму двох складових, а як синергетичну інтеграцію географічного простору та динамічних економічних процесів.

В сучасній науковій думці (зокрема у працях Б. Данилишина та В. Чекіна) просторово-економічний розвиток визначається як прогресивний процес якісних змін у структурі територіальної системи, що забезпечує стале економічне зростання шляхом оптимальної організації простору, ефективного розміщення продуктивних сил та гармонізації інтересів усіх стейкхолдерів території [20]. Просторово-економічного розвитку на відміну від суто «економічного зростання» (орієнтованого на показники ВВП/ВРП), ПЕР фокусується на тому, де і чому відбувається це зростання, та як воно впливає на цілісність усього регіону.

Ефективне управління базується на точці перетину двох управлінських підходів:

А. Територіальне планування (статичний аспект) – це формування «каркасу» розвитку, що визначає межі, зони, інфраструктурні вузли та обмеження природокористування через *г*енеральні плани, схеми планування областей, кадастри.

Б. Економічне зростання (динамічний аспект) – це процес нарощування виробничих потужностей, інноваційної активності та капіталізації ресурсів через програми підтримки бізнесу, інвестиційні проєкти, податкові пільги.

Згідно з методологією І. Сторонянської та Н. Мікули, сутність просторово-економічного розвитку розкривається через наступні взаємозв’язки [20; 45]:

1. Просторова локалізація доданої вартості: економічний розвиток стає «просторовим», коли він прив’язаний до локальних точок зростання (індустріальних парків, кластерів), які створюють мультиплікативний ефект для всієї навколишньої території.

2. Інфраструктурна зв’язність: просторово-економічний розвиток неможливий без фізичних та цифрових мереж, що з’єднують центр та периферію, перетворюючи розрізнені економічні об’єкти на єдину систему.

3. Територіальна конвергенція: сутність розвитку полягає у зменшенні розривів між «багатими» та «бідними» громадами через інструменти просторового перерозподілу ресурсів.

Фундамент просторово-економічного розвитку закладений у працях класиків (Й. фон Тюнена, В. Кристаллера, А. Льоша), проте сучасна українська наука адаптує ці погляди до умов трансформаційної економіки.

Українські дослідники, зокрема М. Долішній та С. Дорогунцов, наголошували, що регіональна економіка має досліджувати єдність соціальних, економічних та екологічних компонентів у межах конкретної території. Генезис теорій просторово-економічного розвитку в Україні пройшов шлях від радянського «районного планування» до сучасної концепції територіального капіталу [25].

У подальшому, у XX столітті поняття регіонального розвитку значно розширилося: поряд із розміщенням виробництва стали враховуватись інституційні, соціальні та інноваційні аспекти. Важливе місце в цьому контексті займають концепції теорії регіонального розвитку, які висвітлено в наукових працях українських дослідників, зокрема Тульчинського, що аналізують еволюцію економічної думки щодо територіальних аспектів регіональних процесів [20].

Переосмислення сутності регіону є фундаментальним завданням сучасної економічної науки. В умовах децентралізації та глобальних викликів регіон перестає розглядатись лише як адміністративно-територіальна одиниця, набуваючи характеристик динамічної, відкритої просторової системи.

Традиційно в українській науковій думці регіон розглядався через призму територіально-виробничих комплексів. Проте сучасні підходи, представлені у працях З. Герасимчук та О. Шумило, акцентують увагу на багатоаспектності цього поняття [16].

Українські науковці виділяють три основні підходи до визначення регіону:

1. Адміністративно-територіальний: регіон як об'єкт державного управління (область, район).

2. Економічний: територія, що характеризується єдністю процесів відтворення та спеціалізацією.

3. Просторовий: регіон як складна геосистемна організація, де взаємодіють соціальні, економічні та природні суб’єкти.

Академік М. Долішній зазначав, що регіон – це не просто територія, а «соціально-територіальна спільність», де просторовий фактор виступає інтегратором економічних інтересів. У межах системного підходу регіон розглядається як сукупність взаємопов’язаних підсистем (виробничої, соціальної, екологічної, інфраструктурної та інституційної) [25].

Згідно з дослідженнями І. Сторонянської, просторова система регіону характеризується такими властивостями:

– цілісність: наявність сталих внутрішніх зв'язків, що забезпечують саморозвиток.

– емерджентність: поява нових якостей (наприклад, кластерного ефекту), які не притаманні окремим елементам системи.

– відкритість: активний обмін ресурсами (людськими, фінансовими, інформаційними) з іншими регіонами та глобальним середовищем.

У роботах В. Пилипіва та Н. Мікули активно розвивається концепція територіального капіталу. Регіон як просторова система розглядається як сукупність матеріальних та нематеріальних активів (традиції, соціальний капітал, мережеві зв’язки), що створюють конкурентні переваги конкретної локації [45].

Особливе значення має поняття «просторової конвергенції». Як вказує Ю. Стадницький, ефективне управління регіоном має бути спрямоване на вирівнювання просторових розривів (диспропорцій) між центром та периферією, що є можливим лише при сприйнятті регіону як цілісної мережевої системи [71].

Сучасний понятійний апарат включає поняття «інституційного

середовища регіону», що в умовах реформи децентралізації територіальна громада стає базовою ланкою просторової системи, а регіональне управління перетворюється на фасилітацію взаємодії між суб'єктами простору [36].

Однією з ключових для управління регіонами є теорія «полюсів росту» (Ф. Перру), що активно розвивають українські вчені в контексті децентралізації. Автор наголошує, що розвиток не відбувається рівномірно; він концентрується в певних точках, які мають найбільший інноваційний потенціал. І. Сторонянська зазначає, що в сучасних умовах полюсами росту стають великі міські агломерації, які через дифузію інновацій мають «підтягувати» периферію. Однак, існує ризик надмірної поляризації, що потребує державного втручання для збалансування простору [72].

Сучасні концептуальні засади просторово-економічного розвитку ґрунтуються на системному підході, що розглядає регіон як складну систему взаємопов'язаних економічних, соціальних і екологічних елементів. Зокрема, визначення теоретико-методологічних основ розвитку територій було представлено в фундаментальних дослідженнях з економіки простору. Системна інтеграція економічних відносин у територіальному вимірі є ключовою для розуміння природи просторових економічних процесів [69].

У 21 столітті акцент змістився на інтелектуалізацію простору. В. Геєць у своїх працях обґрунтовує необхідність ендогенного розвитку (опори на внутрішні ресурси), що є критичним для стійкості регіонів в умовах кризи [15].

Ключові теоретичні домінанти просторово-економічного розвитку в працях українських вчених [16; 45]:

1. Просторова конвергенція: процес зближення рівнів розвитку регіонів (досліджується у роботах З. Варналія).

2. Територіальна громада як суб'єкт просторово-економічного розвитку: переосмислення ролі місцевого самоврядування у створенні економічного ландшафту (А. Ткачук, Ю. Ганущак).

3. Економічна стійкість (resilience): здатність просторової системи відновлюватися після шоків (війна, пандемія), що висвітлюється у свіжих

дослідженнях Н. Мікули.

У цих роботах підкреслюється, що просторово-економічний розвиток слід розглядати як багаторівневу категорію, що охоплює як макроекономічні трансформації, так і локальні територіальні зміни. Це включає різноманітні форми просторової організації економіки, від агломерацій і кластерів до спеціалізованих економічних зон і територіальних громад [40].

З позиції регіональної економіки, науковці виділяють кілька основних теоретичних підходів:

1. Класичні теорії розміщення – увага зосереджувалась на мінімізації транспортних витрат та розміщенні виробничих потужностей у просторі.

2. Неокласичні та інституційні підходи – акцентують на ролі ринку, інститутів і стимулів у формуванні економічних просторів, включно з механізмами підтримки регіонального розвитку.

3. Сучасні інтегративні концепції – включають інноваційний розвиток, сталий розвиток, смарт-спеціалізацію та цифровізацію, що стають визначальними чинниками конкурентоспроможності територій. Аналіз таких підходів представлено у працях українських дослідників з різних інституцій.

Вітчизняні науковці надали значний вклад у розвиток теоретичних засад просторово-економічного розвитку. Зокрема, українські дослідження акцентують увагу на:

– детермінантах соціально-економічного простору, включаючи регіоналізацію і вплив територіальних чинників на розвиток економіки України;

– структурних трансформаціях та просторових диспропорціях, особливо в контексті сучасних викликів, таких як війна, пандемія та євроінтеграція;

– механізмах управління та стратегічному плануванні територій, підкреслюючи значення комплексного підходу до формування просторових стратегій на місцевому і регіональному рівнях.

Неможливо відокремити генезис теорій просторово-економічного

розвитку від інституційного і політичного контексту України, зокрема у період децентралізації та реформування управління. Перехід управлінських повноважень до органів місцевого самоврядування сприяв появі нових підходів до просторового планування, що поєднують управлінські, економічні та соціальні функції у межах територій.

Методологічно вивчення просторово-економічних процесів базується на комплексі методів: системному аналізі, моделюванні, статистичному аналізі просторових показників, порівняльних оцінках та математичних моделях. Це дозволяє не лише описувати характерні тенденції розвитку, але й прогнозувати ефекти від управлінських рішень на різних рівнях простору.

У сучасних умовах, що характеризуються переходом до цифрової економіки, інтеграції в європейські простори, а також впливами глобальних викликів, теоретичні засади просторово-економічного розвитку підкреслюють важливість адаптивності, інноваційності та стійкості. Це включає розвиток концептуальних моделей смарт-спеціалізації, інклюзивного економічного зростання, а також інституційних механізмів підтримки регіональних ініціатив.

З метою систематизації наукових підходів до розуміння просторового розвитку та виявлення еволюції теоретичних поглядів у межах регіональної економіки доцільним є здійснення порівняльного аналізу класичних і сучасних теорій просторового розвитку. Такий підхід дозволяє простежити трансформацію ключових концептуальних положень – від орієнтації на оптимізацію розміщення виробництва та мінімізацію витрат до комплексного бачення регіону як багатовимірної соціально-економічної системи. Представлена таблиця 1.1 узагальнює основні відмінності між класичними та сучасними теоріями просторового розвитку за ключовими критеріями, що дає змогу оцінити їх наукову значущість, прикладну цінність та релевантність для формування сучасної регіональної політики і ефективного управління просторово-економічним розвитком регіонів.

Таблиця 1.1 – Порівняльний аналіз класичних та сучасних теорій просторового розвитку

Критерій порівняння	Класичні теорії просторового розвитку	Сучасні теорії просторового розвитку
Період формування	Кінець XIX – середина XX ст.	Кінець XX – початок XXI ст.
Основні представники	Й. фон Тюнен, А. Вебер, В. Кристаллер, А. Льош	П. Кругман, М. Портер, Р. Капелло, Ф. Барка; в Україні – М. Долішній, В. Геєць, І. Сторонянська
Ключовий об’єкт аналізу	Розміщення виробництва та населення у просторі	Регіон як складна соціально-економічна система
Домінуючі чинники розвитку	Природно-географічні умови, транспортні витрати, близькість до ринків	Інновації, інституції, людський капітал, мережеві взаємодії
Роль держави та управління	Мінімальна, ринок є саморегулівним	Активна роль держави, стратегічне регіональне управління
Просторові форми	Центри, зони, ієрархічна структура поселень	Кластери, агломерації, мережеві та поліцентричні моделі
Економічна логіка	Мінімізація витрат та максимізація прибутку	Підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу
Соціальний вимір	Практично не враховується	Враховується якість життя, соціальна згуртованість, інклюзія
Екологічний аспект	Відсутній або другорядний	Ключовий елемент (сталий розвиток)
Інноваційна складова	Не розглядається	Є базовим фактором розвитку регіонів
Територіальні диспропорції	Розглядаються як об’єктивні та неминучі	Підлягають регулюванню та згладжуванню
Методологічний підхід	Переважно статичний, модельний	Динамічний, системний, міждисциплінарний
Актуальність для сучасних умов	Обмежена, використовується як теоретична база	Висока, відповідає умовам глобалізації та децентралізації
Прикладні інструменти	Зонування, теорія центральних місць	Смарт-спеціалізація, стратегічне планування, цифровізація

Отже, класичні теорії просторового розвитку заклали фундаментальні основи аналізу економічного простору, зосереджуючись переважно на оптимізації розміщення виробництва та мінімізації витрат. Водночас сучасні теорії суттєво розширюють предмет дослідження, інтегруючи інноваційні, соціальні, інституційні та екологічні чинники. Це дозволяє розглядати просторово-економічний розвиток як багатовимірний і керований процес, що

відповідає сучасним викликам регіонального розвитку та формування ефективної державної регіональної політики.

У контексті сучасної державної політики України (згідно з Постановою КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки») [54], інтеграція планування та зростання проявляється через:

– функціональні типи територій: виокремлення зон (наприклад, території відновлення, депресивні райони, полюси росту) та застосування до них різних економічних режимів;

– комплексні плани просторового розвитку громад: документ, який одночасно є і містобудівним (де будувати?), і економічним (звідки прийдуть гроші?).

Таким чином, сучасний науковий апарат трактує регіон як складну адаптивну просторову систему, де економічні процеси невіддільні від географічного ландшафту, інституційного середовища та соціальних мереж. Це вимагає від управління переходу від галузевих методів до інструментів просторового планування та інтегрованого територіального розвитку.

Сутність просторово-економічного розвитку полягає у створенні «ефективного простору», де територіальні обмеження перетворюються на економічні можливості (наприклад, використання географічного положення для логістичного хабу).

Генезис теорій просторово-економічного розвитку пройшов складний історичний шлях, від розгляду простого розміщення виробництва до інтегрованих концепцій економічного, соціального та інституційного розвитку територій. Українська наука активно розвиває цей напрям, пропонуючи концептуальні моделі, що враховують сучасні виклики і можливості. Важливою складовою подальших досліджень є інтеграція міжнародного досвіду з урахуванням національних специфік та стратегічних пріоритетів розвитку.

1.2. Методологічні підходи до оцінювання ефективності управління регіональним простором

Оцінювання ефективності управління просторово-економічним розвитком є складним багатофакторним завданням. Специфіка об’єкта дослідження – регіонального простору – вимагає відходу від суто фінансових показників на користь комплексних методологій, що враховують соціальну інклюзію, інституційну спроможність та територіальну цілісність.

Складність об'єкта управління – регіонального простору – зумовлює необхідність застосування мультидисциплінарної методології. Сучасна українська наука відходить від лінійних моделей оцінки, впроваджуючи парадигми, що дозволяють охопити нелінійні зв'язки між економікою, інституціями та екосистемою.

Системний підхід в управлінні просторово-економічним розвитком регіонів є фундаментальною методологією, що розглядає регіон не як випадковий набір підприємств та ресурсів, а як цілісний, саморегульований організм, де зміна одного елемента неминуче викликає трансформацію всієї системи. Системний підхід виступає фундаментом дослідження регіону як «системи систем».

Згідно з працями провідних українських вчених (М. Долішній, І. Сторонянська, С. Шульц), системний підхід базується на розумінні регіону як складної відкритої соціально-економічної системи [25; 69; 80], що означає, що управління повинно фокусуватися не на окремих показниках (наприклад, лише на обсягах виробництва), а на взаємозв’язках між підсистемами:

- економічна підсистема (виробництво, ринки, капітал);
- соціальна підсистема (демографія, рівень життя, освіта);
- екологічна підсистема (природні ресурси, стан довкілля);
- інституційна підсистема (органи влади, нормативна база).

Ключовими принципами системного управління регіоном є:

1. Принцип цілісності (адитивності): властивості регіону як системи не є простою сумою властивостей його міст чи громад. Ефективне управління створює системний ефект (емерджентність), коли інтегрований розвиток дає більший результат, ніж автономна діяльність окремих суб'єктів.

2. Принцип ієрархічності: регіон є системою нижчого порядку щодо держави, але системою вищого порядку щодо територіальних громад. Системний підхід вимагає узгодження стратегічних цілей "центр – регіон – громада".

3. Принцип структурованості: управління повинно базуватися на чіткому розподілі функцій між елементами системи (наприклад, логістичні вузли, індустріальні центри, рекреаційні зони).

4. Принцип зворотного зв'язку: система управління повинна миттєво реагувати на зміни в зовнішньому середовищі (кризи, зміна ринкової кон’юнктури) через механізми моніторингу та адаптації стратегій.

В межах системного підходу регіональний простір аналізується як сукупність взаємозалежних мереж:

- виробничо-технологічна мережа: взаємодія підприємств (кластери);
- розселенська мережа: зв’язки між містами та селами (маятникова міграція);
- інфраструктурна мережа: транспортні коридори, енергомережі, цифрові комунікації.

Для сучасного етапу розвитку України системний підхід є важливим через наступні аспекти:

- подолання диспропорцій: неможливо розвивати обласний центр, ігноруючи занепад периферійних громад, оскільки це призведе до перевантаження інфраструктури міста та деградації людського капіталу в регіоні загалом;
- поствоєнна відбудова: відновлення зруйнованих об'єктів має відбуватися системно – не просто відбудова заводу, а одночасне планування логістики, житла для працівників та джерел енергії;

– реформа децентралізації: системний підхід дозволяє розглядати нові територіальні громади як повноцінні суб'єкти регіональної системи, що мають власні ресурси та повноваження.

Отже, системний підхід дозволяє розглядати регіональний розвиток як процес постійної гармонізації внутрішніх ресурсів території із зовнішніми викликами, де ключовим завданням управління є забезпечення стійкості всієї просторової архітектури.

Інституційний підхід в управлінні просторово-економічним розвитком фокусується не на матеріальних ресурсах (заводах чи сировині), а на «правилах гри» – сукупності формальних і неформальних норм, які визначають поведінку економічних суб’єктів у межах конкретної території.

Згідно з дослідженнями В. Пилипіва та З. Варналія, інституційний підхід фокусується на «правилах гри» у регіоні. Ефективність управління простором залежить не лише від ресурсів, а від якості інституцій: захисту прав власності, рівня корупції, ефективності місцевої влади та довіри між бізнесом і громадою. Автори розглядають регіон як інституційне середовище, що може або стимулювати, або блокувати економічну активність через адміністративні бар’єри [8]. Регіон розглядається як специфічне інституційне середовище.

Ефективність просторового розвитку залежить від того, наскільки якісними є інституції:

– формальні інститути: конституція, закони, державні стратегії, місцеві нормативно-правові акти, статути громад, регламенти надання адміністративних послуг;

– неформальні інститути: традиції підприємництва, рівень довіри між бізнесом та владою, ділова етика, соціальні мережі, корупційні практики (як антиінститут).

Нормативи в інституційному підході виступають інструментами «примусового» впорядкування простору. Вони визначають межі можливого для бізнесу та громади:

1. Правовий режим територій: визначення зон із особливими умовами

(індустріальні парки, вільні економічні зони, території відновлення), що створює інституційні преференції, що спрямовують капітал у потрібні точки.

2. Регуляторне середовище: прозорість процедур виділення землі, отримання дозволів на будівництво та підключення до мереж.

3. Стандарти та регламенти: впровадження європейських стандартів просторового планування, що гарантують сталість розвитку.

Українські дослідники (І. Сторонянська, П. Бєлєнький) виділяють поняття «інституційної спроможності» регіону як здатність місцевих інституцій (адміністрацій, агенцій регіонального розвитку, рад) не просто виконувати вказівки центру, а створювати власні унікальні «правила», що роблять регіон конкурентоспроможним [72]. Складовими інституційного дизайну є:

– агенції регіонального розвитку як інститути-посередники між державою, бізнесом та наукою;

– інструменти публічно-приватного партнерства: формалізація відносин для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів;

– цифрові інституції: платформи типу «Дія.Бізнес» або ГІС-системи громад, що переводять «правила гри» у прозорий цифровий формат.

Системною проблемою в Україні є «інституційні пастки» – ситуації, коли старі неефективні норми (наприклад, складність зміни цільового призначення землі) блокують розвиток, попри наявність фінансових ресурсів. Інституційний підхід спрямований на інституційну модернізацію: заміну застарілих бюрократичних процедур динамічними інструментами (наприклад, «регуляторними пісочницями» для інновацій).

Отже, саме якість інституційного середовища визначає, чи стане територіальний простір магнітом для інвестицій, або залишиться депресивною зоною. Ефективне управління – це передусім створення зрозумілих, стабільних та інклюзивних "правил гри", що мінімізують транзакційні витрати бізнесу.

Синергетичний підхід в управлінні просторово-економічним розвитком

регіонів розглядає територію як складну нелінійну систему, де результатом взаємодії суб’єктів є не просто сума їхніх зусиль, а якісно новий рівень розвитку. У регіоналістиці це явище описується формулою «1+1=3», де додаткова одиниця – це синергетичний ефект.

У роботах Н. Мікули синергетичний підхід застосовується для пояснення ефектів самоорганізації простору. Ефективне управління має на меті створення умов для появи «позитивної синергії», коли спільна діяльність суб'єктів у кластері чи агломерації дає результат, що значно перевищує суму їхніх окремих зусиль [45].

Згідно з теорією самоорганізації, що в контексті регіоналістики розвивають українські вчені (Н. Мікула, С. Шульц, О. Амоша) [45; 81; 2], синергетичний підхід базується на принципах нелінійності та емерджентності.

Регіон розглядається як середовище, де взаємодія між бізнесом, владою, наукою та громадою породжує ефекти, які неможливо отримати за умови їх ізольованої діяльності. Ключовими чинниками синергії є:

- кооперація: спільне використання інфраструктури та ресурсів;
- дифузія інновацій: швидке поширення знань всередині територіальних кластерів;
- мережева взаємодія: формування горизонтальних зв’язків, що знижують транзакційні витрати.

Синергетичний ефект у просторі виникає тоді, коли управління стимулює критичну масу взаємодій у певних точках.

1. Просторова концентрація (агломераційний ефект): концентрація підприємств у певній зоні (наприклад, індустріальному парку) створює спільний ринок праці та спеціалізованих послуг.

2. Інституційна синергія: коли нормативи держави узгоджуються з ініціативами місцевого бізнесу, виникає ефект «резонансу», що різко підвищує інвестиційну привабливість.

3. Крос-секторальна взаємодія: поєднання IT-сектора з традиційною промисловістю регіону (Smart Specialization) створює високотехнологічні

продукти з високою доданою вартістю.

4. Українська дослідниця Н. Мікула наголошує, що синергія найяскравіше проявляється в моделі «Потрійної спіралі» [45]. Ефективне управління простором – це роль фасилітатора, який змушує ці три сили працювати в одному векторі:

– влада створює інфраструктуру та правила;

– наука генерує інноваційні рішення;

– бізнес капіталізує ці рішення, створюючи робочі місця.

Якщо ці компоненти взаємодіють слабко, система перебуває в стані ентропії (хаосу). Синергетичне управління переводить систему в стан впорядкованого саморозвитку.

З позиції синергетики, управління не повинно розпилювати ресурси рівномірно по всій території. Натомість воно має:

– визначати аттрактори – найбільш перспективні галузі чи території («полюси росту»);

– створювати імпульс у цих точках, який через ланцюгові реакції (мультиплікатори) поширюється на периферію.

Отже, синергетичний ефект у регіональних системах виникає внаслідок подолання ізольованості суб'єктів господарювання та перетворення їх на мережеві структури, де спільний інтелектуальний та ресурсний потенціал стає рушієм нелінійного економічного стрибка.

В українській науковій школі регіоналістики (праці З. Варналія, І. Сторонянської, П. Бєлєнького) [71] виділяють три базові методологічні підходи:

1. Ресурсний підхід. Ефективність визначається як здатність органів влади максимально капіталізувати наявний природно-ресурсний, людський та інтелектуальний потенціал території.

2. Результативний (цільовий) підхід. Фокусується на ступені досягнення індикаторів, визначених у Стратегіях регіонального розвитку (наприклад, зростання ВРП на душу населення, рівень зайнятості).

3. Системно-синергетичний підхід. Оцінює не окремі показники, а якість зв'язків між елементами простору. Ефективним вважається управління, що мінімізує просторові диспропорції та стимулює розвиток «полюсів росту».

Згідно з методичними рекомендаціями Міністерства розвитку громад та територій України, які критично аналізує у своїх працях Н. Мікула, оцінка проводиться за напрямами [45]:

- економічна ефективність: динаміка капітальних інвестицій, експортний потенціал, щільність малого бізнесу на 10 тис. населення;
- просторова ефективність: рівень урбанізації, збалансованість розселення, індекс доступності публічних послуг (часова та фізична доступність);
- соціально-демографічна стійкість: індекс людського розвитку регіону, міграційне сальдо.

Українські вчені пропонують використовувати низку специфічних інструментів для вимірювання саме «просторового» аспекту управління:

1. Метод аналізу ієрархій (MAI): застосовується для ранжування регіонів за рівнем конкурентоспроможності; використовують цей метод для визначення пріоритетних зон інвестування в межах великих областей.
2. Індекс просторової концентрації (коефіцієнт Джині, індекс Тейла): використовується для вимірювання нерівномірності економічного розвитку всередині регіону. Як зазначає С. Шульц, висока концентрація капіталу в обласному центрі при занепаді периферії свідчить про низьку ефективність просторового управління [81].
3. Таксономічний аналіз: дозволяє вирахувати інтегральний показник розвитку, що об'єднує різнопланові метрики (від екології до IT-сектора).

Сучасний етап (після 2020 року) характеризується переходом до оцінки цифрової зрілості регіонального управління. У роботах В. Беззубка та О. Драган підкреслюється, що ефективність управління простором сьогодні прямо залежить від впровадження ГІС-технологій та якості надання електронних сервісів бізнесу [23].

Актуальні дослідження Б. Данилишина вказують на необхідність впровадження «індексу резильєнтності» (стійкості). Оцінка управління в цей період зміщується від «ефективності розвитку» до «ефективності адаптації» – здатності регіональної системи підтримувати життєдіяльність та приймати релокований бізнес [19; 18].

Таким чином, інтеграція системного, інституційного та синергетичного підходів дозволяє сформувати об'єктивну картину просторового розвитку. Запропонована система критеріїв (економіка – соціум – екологія) забезпечує перехід від кількісного вимірювання зростання до якісного оцінювання розвитку, що є критично важливим для України в процесі поствоєнної відбудови та євроінтеграції.

Методологія оцінювання ефективності управління регіональним простором має бути комплексною та динамічною. Вона повинна поєднувати традиційні статистичні методи з інструментами просторового аналізу (ГІС) та якісними оцінками інституційного середовища. Найбільш перспективним є використання інтегральних показників, що враховують здатність регіону до саморозвитку та його адаптивність до кризових умов.

1.3. Фактори та механізми трансформації просторово-економічних систем у сучасних умовах

Війна стала каталізатором структурних змін у функціонуванні регіональних економік, викликавши не лише руйнування фізичної інфраструктури, але й суттєві зміни у соціально-економічних зв’язках, демографічних процесах, трудових ресурсах і економічних механізмах. Ці трансформаційні процеси мають багатовимірну природу та потребують комплексного наукового осмислення з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на просторовий розвиток територій.

Трансформація просторово-економічних систем – це системне перетворення економічних просторів, що характеризується змінами в структурі виробництва, розміщенні економічних ресурсів, демографічній динаміці та механізмах управління. У воєнних умовах такі трансформації носять прискорений, нерівномірний і нерідко кризовий характер, оскільки значна частина територій України була або залишається зоною активних бойових дій, що спричинює руйнування підприємств, скорочення зайнятості та вимушені міграції населення.

Аналіз сучасних досліджень показує, що під впливом війни відбувається значне посилення дисбалансів просторово-економічного розвитку, що проявляється у зростанні регіональних відмінностей за рівнем економічної активності, зайнятості, інфраструктурного забезпечення та фінансового стану місцевих бюджетів. Ці дисбаланси вимагають системного реагування з боку держави та місцевого самоврядування, що функціонально спрямоване на підтримку адаптації та відновлення територій. Дослідження Іщука і Жульканича свідчать про наявність суттєвих структурних і просторових диспропорцій в економіці України в умовах війни, зокрема через втрати виробничих потужностей і розрив логістичних зв’язків у прифронтових регіонах [86].

Серед ключових факторів трансформації просторово-економічних систем в умовах воєнного стану в Україні можна виокремити наступні:

1. Військові дії та руйнування інфраструктури. Масштабні бойові дії спричинили значні руйнування промислових підприємств, житлового фонду, транспортних і логістичних коридорів, що автоматично знижує виробничий потенціал регіонів і ускладнює їх мобільність. Ці зміни є одним із найважливіших чинників, які переформатовують економічну карту країни.

2. Безпековий фактор – критерієм просторової локалізації бізнесу. Виникла чітка диференціація територій на: деокуповані, прифронтові, опорні (тилові) та території активних бойових дій.

3. Демографічні зміни і внутрішня міграція. Значна частина населення

була змушена залишити місця проживання через загрозу життю, що призвело до вимушених міграцій (внутрішньо переміщених осіб), зміни структури населення та наявності робочої сили в окремих регіонах. Ці процеси мають довгострокові наслідки для регіональних ринків праці та споживчого попиту. Виникли глибокі диспропорції: надлишок робочої сили в одних регіонах та критичний дефіцит кваліфікованих кадрів в інших [76].

4. Фактор вимушеної релокації: переміщення понад 800 великих підприємств та тисяч суб'єктів МСБ у західні та центральні регіони призвело до ефекту «просторового шоку» – різкого зростання навантаження на інфраструктуру приймаючих громад та одночасного формування нових виробничих кластерів [86].

5. Інфраструктурно-логістичний фактор: блокада морських портів та руйнування енергомереж змусили систему переорієнтуватися на західні сухопутні переходи, що підвищило стратегічну роль прикордонних регіонів (Львівська, Закарпатська, Волинська області).

6. Економічні шоки і скорочення виробництва. Війна суттєво вплинула на ключові галузі економіки, включно з аграрним сектором, машинобудуванням, енергетикою та логістикою, – що спричинює перерозподіл ресурсів та потребує адаптації економічних структур до нових умов.

7. Зміна механізмів управління та нормативно-правового середовища. У воєнний час відбувається адаптація механізмів державного управління, зокрема через прийняття спеціальних нормативно-правових актів, що регулюють економічну діяльність у надзвичайних умовах (воєнний стан), податкові стимули, героїчні механізми підтримки бізнесу та місцевих громад, а також забезпечення стратегічних ресурсів.

8. Міжнародна підтримка і євроінтеграційні процеси. Значна роль відводиться зовнішній фінансовій і технічній допомозі, що надходить до України від партнерських країн та міжнародних організацій, а також вимогам адаптації до стандартів ЄС, що стимулює трансформацію механізмів

управління, прозорість і ефективність організації просторово-економічних процесів [62].

9. Інноваційні та цифрові трансформації. В умовах обмежених ресурсів та необхідності підвищення стійкості економіки спостерігається прискорена цифровізація управління, використання інформаційних систем у державному і приватному секторах, що впливає на спосіб організації економічної діяльності та інтеграцію територій в економічні мережі.

У контексті цих факторів, трансформація потенціалу регіональних економічних систем розглядається як складний багатофакторний процес, що включає як структурні зміни, так і адаптацію інституційних механізмів до умов, коли традиційні форми господарювання стають неефективними або недоступними. Дослідження підкреслює важливість аналізу потенціалоформуючих чинників, які впливають на здатність регіонів адаптуватись і відновлюватись у відповідь на зовнішні шоки, включно з цифровізацією та глобальними викликами.

Для реагування на ці фактори держава та регіони застосовують оновлені управлінські механізми, закріплені в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року (редакція 2024 р.) [55]:

1. Механізм функціонального зонування: замість уніфікованого підходу впроваджено управління за типами територій. Для кожної зони (наприклад, «території відновлення») діють специфічні податкові та регуляторні режими.

2. Інституційний механізм реінтеграції: створення спеціальних адміністрацій та програм соціально-економічної адаптації для деокупованих територій з метою відновлення публічних послуг та економічного циклу.

3. Фінансово-кредитний механізм: розширення програм пільгового кредитування (типу «Доступні кредити 5-7-9%») з акцентом на переробну промисловість у тилових регіонах та підтримку мікробізнесу ВПО [62].

4. Механізм цифрової трансформації: використання платформ (Дія.Бізнес, ГІС-моніторинг руйнувань) для оперативного управління

ресурсами та залучення міжнародної допомоги.

Академік В. Геєць наголошує, що головним результатом трансформації має стати ендогенна стійкість регіонів. Системний підхід у воєнний час вимагає створення «автономних» територіальних одиниць, здатних підтримувати життєдіяльність навіть за умов розриву зовнішніх мереж (енергетична децентралізація, локальні продовольчі ланцюги) [55].

Механізми трансформації – це конкретні шляхи, інструменти і процеси, через які фактори перетворюють структуру і функціонування територій. Вони можуть бути розділені на кілька груп:

а) Регіональні політики та стратегії

Держава та місцеві органи влади розробляють стратегічні документи, що спрямовані на відновлення та розвиток територій – від реконструкції критичної інфраструктури до підтримки малого і середнього бізнесу, стимулювання інвестиційного клімату та модернізації виробничих ланцюгів. Це включає механізми фінансового вирівнювання бюджету, податкові пільги у певних секторах та програми інфраструктурних інвестицій [62].

б) Інноваційні та цифрові трансформації

Прискорена цифровізація державних послуг, перехід до онлайн-формату адміністративних та економічних процесів, розвиток цифрових платформ для бізнесу та громад створюють умови для підвищення ефективності і прозорості управління, що дозволяє просторово інтегрувати регіональні економіки. Це стає одним із важливих важелів адаптації в умовах обмежених фізичних ресурсів.

в) Соціально-економічні програми підтримки

В умовах війни зростає роль програм соціальної підтримки населення, стимулювання зайнятості, створення нових робочих місць у безпечних регіонах, а також підтримки підприємництва. Це сприяє збереженню соціальної стабільності та пом’якшенню наслідків демографічного тиску на економічні системи.

г) Європейська інтеграція та зовнішньоекономічні зв’язки

Трансформація механізмів зовнішньоекономічної діяльності та адаптація до вимог європейської інтеграції сприяють інтеграції України у глобальні економічні процеси, відкриваючи нові ринки та стандарти, що стимулює структурну перебудову економіки [76].

Трансформаційні процеси мають багатоаспектні наслідки для просторово-економічних систем:

– глибокі структурні зрушення у регіонах, у тому числі зміна економічної спеціалізації, зростання ролі сфер послуг, ict-сектору та логістики;

– зміна трудових і демографічних характеристик, яка проявляється у переміщенні робочої сили та змінах на ринку праці;

– посилення регіональних нерівностей, що потребує активної політики вирівнювання та підтримки депресивних територій;

– стимулювання інноваційної діяльності як відповідь на виклики та обмеження традиційних економічних моделей.

Отже, теоретико-методологічний аналіз підтверджує, що управління просторово-економічним розвитком регіонів України перейшло у фазу динамічної трансформації. Поєднання системного підходу (бачення цілісності), інституційного (зміна правил гри під час війни) та синергетичного (взаємодія бізнесу, влади та ВПО) дозволяє формувати нові точки зростання навіть у кризових умовах. Основним завданням управління на сучасному етапі є перетворення "простору виживання" на "простір стійкого розвитку".

Трансформація просторово-економічних систем України в умовах воєнного стану є складним багатофакторним процесом, що включає як зовнішні шоки (військова агресія, руйнування інфраструктури, вимушена міграція), так і внутрішні адаптаційні механізми (дерегуляція, цифровізація, стратегічна політика). Це вимагає комплексних підходів до управління і відновлення територій, що поєднують державні, регіональні та міжнародні ресурси. Сучасні наукові дослідження українських авторів підкреслюють важливість інтеграції інноваційних, соціальних та інституційних механізмів

для забезпечення стійкого просторово-економічного розвитку в умовах тривалого конфлікту і післявоєнної реконструкції.

У ході аналізу встановлено, що ключовими факторами трансформації просторово-економічних систем є руйнування виробничої та соціальної інфраструктури, масштабні внутрішні міграційні процеси, скорочення економічної активності у прифронтових і тимчасово окупованих регіонах, а також зміна ролі держави у регулюванні економічних процесів. Значний вплив на просторову організацію економіки справляють демографічні зрушення та перерозподіл трудових ресурсів, що формують нові центри економічної активності у відносно безпечних регіонах країни.

Водночас доведено, що трансформація просторово-економічних систем не має виключно деструктивного характеру. В умовах воєнного стану активізуються адаптаційні механізми, спрямовані на забезпечення стійкості регіонів, зокрема через розвиток цифрових технологій, спрощення адміністративних процедур, підтримку підприємництва та впровадження інструментів антикризового управління. Зростає значення стратегічного планування, міжрегіональної кооперації та інституційної спроможності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації.

Встановлено, що важливу роль у трансформаційних процесах відіграють механізми державної регіональної політики, спрямовані на відновлення інфраструктури, фінансову підтримку територіальних громад, стимулювання зайнятості та залучення міжнародної допомоги. Євроінтеграційний вектор розвитку України додатково посилює потребу в адаптації просторово-економічних систем до європейських стандартів управління, сталого розвитку та територіальної згуртованості.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що трансформація просторово-економічних систем України в умовах воєнного стану формує нову модель територіального розвитку, для якої характерними є підвищена роль держави, інституційна гнучкість, інноваційна спрямованість та орієнтація на довгострокову стійкість. Це зумовлює необхідність наукового

обґрунтування та практичного впровадження комплексних механізмів управління просторово-економічним розвитком, які мають враховувати як поточні виклики воєнного часу, так і стратегічні завдання післявоєнного відновлення та модернізації регіонів України.

Висновки до першого розділу

Узагальнення результатів теоретико-методологічного дослідження дозволяє сформулювати низку фундаментальних висновків щодо сутності, механізмів та особливостей управління просторово-економічним розвитком регіонів:

1. Генезис теорій просторового розвитку продемонстрував перехід від класичних моделей мінімізації витрат і жорсткого детермінізму до сучасних концепцій «розумної спеціалізації» та територіального капіталу. Сучасний науковий апарат трактує регіон не як пасивне тло, а як складну адаптивну систему, де економічні процеси невіддільні від інституційного середовища, соціальних мереж та географічного ландшафту. ПЕР визначено як синергетичну інтеграцію територіального планування та динамічних економічних процесів, спрямовану на гармонізацію інтересів усіх стейкхолдерів території.

- Обґрунтовано, що ефективне управління просторово-економічним розвитком регіонів має базуватися на тріаді підходів: системний підхід дозволяє розглядати регіон як цілісний саморегульований організм («систему систем»), де управління фокусується на взаємозв’язках між економічною, соціальною, екологічною та інституційною підсистемами; інституційний підхід акцентує увагу на «правилах гри», визначаючи, що якість формальних та неформальних норм (захист прав власності, рівень довіри, цифрові інституції) є визначальним чинником інвестиційної привабливості простору; синергетичний підхід пояснює виникнення ефекту «1+1=3» через кооперацію, дифузію інновацій та мережеву взаємодію, що перетворює розрізнені суб’єкти

на високопродуктивні кластери та агломерації.

2. Визначено, що оцінювання ефективності управління регіональним простором потребує відходу від суто фінансових показників до інтегральних індикаторів. Ключовими напрямами оцінки визначено економічну ефективність (інвестиції, експорт), просторову ефективність (збалансованість розселення, доступність послуг) та соціально-демографічну стійкість. У сучасних умовах особливого значення набуває «індекс резильєнтності» (стійкості), що відображає здатність системи адаптуватися до шоків.

3. Встановлено, що повномасштабна війна стала каталізатором примусової трансформації просторово-економічних систем України. Основними чинниками змін стали безпековий фактор, масштабна релокація підприємств, вимушена міграція населення та руйнування логістичних ланцюгів. Це призвело до поглиблення просторових диспропорцій, що вимагає впровадження нових механізмів управління: функціонального зонування територій, інституційної реінтеграції деокупованих громад та прискореної цифровізації управлінських процесів.

4. Доведено, що в умовах високої невизначеності традиційні моделі управління поступаються місцем адаптивним моделям. Головним завданням регіональної політики на сучасному етапі є перетворення «простору виживання» на «простір стійкого розвитку» через формування ендогенної стійкості – здатності територіальних одиниць підтримувати життєдіяльність навіть за умов розриву зовнішніх мереж.

Таким чином, сформований теоретико-методологічний фундамент підтверджує, що успішна поствоєнна відбудова України залежить від здатності інтегрувати інноваційні, соціальні та інституційні механізми в єдину стратегію просторового розвитку, що базується на принципах стійкості, інклюзивності та цифрової трансформації.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІТИКО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ВИМІРИ НАПРЯМІВ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ

2.1. Аналіз сучасних тенденцій та просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України

Соціально-економічний розвиток регіонів України зазнав гострих трансформацій під впливом повномасштабної військової агресії Російської Федерації, що розпочалася в лютому 2022 р. Ці трансформації торкнулися ключових параметрів динаміки регіональних економік, ринку праці, демографічних процесів, інвестиційної активності, бюджетних потоків та структури господарської діяльності. Наслідком цього стала не лише загальна деградація певних територій, але й суттєве загострення просторових диспропорцій, що проявляються у нерівномірності соціально-економічних показників між регіонами, залежно від ступеня залученості територій до бойових дій та рівня руйнувань.

Важливість наукового аналізу сучасних тенденцій полягає в тому, що вони формують основу для розроблення ефективної державної регіональної політики, спрямованої на подолання диспропорцій, підтримку депресивних територій та забезпечення збалансованого розвитку національного економічного простору в умовах воєнного стану та післявоєнної реконструкції.

Результати доступних аналітичних оцінок демонструють, що економічний розвиток України в цілому, попри війну, показав певну стійкість: за даними аналітичних центрів, у 2024 р. зростання реального ВВП становило близько відновного рівня, проте показники значною мірою маскують глибокі

регіональні нерівності. Наприклад, деякі західні та центральні області демонструють позитивні тенденції, тоді як економіка прифронтових східних і південних регіонів значно скоротилася через знищення підприємств та розрив логістичних зв'язків [64].

З метою узагальнення та систематизації результатів аналізу сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах воєнного стану доцільним є застосування порівняльного підходу, що дозволяє виявити ключові напрями трансформації регіональних економік та простежити характер і глибину просторових диспропорцій, що посилилися під впливом воєнних викликів. Порівняльна таблиця 2.1 ілюструє, як сучасні тенденції взаємодіють із просторовими диспропорціями в Україні під впливом війни, створюючи складні виклики для регіональної політики, планування та післявоєнного відновлення економіки [64].

Таблиця 2.1 – Аналіз сучасних тенденцій та просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України

Аспект аналізу	Ключові сучасні тенденції	Прояви просторових диспропорцій
1	2	3
Динаміка ВВП та економічного зростання	Позитивне загальне зростання реального ВВП (~2.9% у 2024 р.), що свідчить про певну стійкість національної економіки	Значна територіальна нерівність: західні та центральні регіони демонструють зростання, тоді як східні та південні регіони зазнають суттєвих спадів економічної активності через вплив війни, що поглиблює розрив у регіональних ВВП та доходах
	Регрес у промислових центрах Сходу та Півдня; поступова адаптація та зростання в західних регіонах.	Поглиблення розриву між "тиловими" західними областями та прифронтовими/окупованими регіонами.
Перерозподіл економічної активності	Масштабні переміщення бізнесу (переважно до західних та центральних регіонів, включно з Києвом), що сприяє концентрації діяльності у менш постраждалих частинах країни	Поглиблення концентрації економічної діяльності у безпечніших регіонах та містах-агломераціях (Київ, Львів та ін.), тоді як прифронтові регіони втрачають підприємства та економічні функції.

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
Інвестиційна привабливість	Зміщення інвестиційного фокусу на Західну Україну (релокація підприємств, логістика).	Високі безпекові ризики роблять східні та південні регіони практично недоступними для зовнішніх інвесторів.
Фіскальні показники та бюджетні потоки	Зростає роль столиці та західних/центральних регіонів у формуванні податкових надходжень, що підсилює їх бюджетну спроможність(за рахунок ПДФО військових та релокованого бізнесу).	Дотаційність прифронтових громад; посилення нерівномірності фіскальних ресурсів: руйнування інфраструктури та падіння бази оподаткування у прифронтових регіонах ускладнює їх економічне відновлення і спричинює залежність від трансфертів
Ринок праці та зайнятість	Констатується скорочення трудових ресурсів через мобілізацію, еміграцію та внутрішню міграцію, що спричинює структурні зміни на ринку праці	Дисбаланси на ринку праці: в одних регіонах (західні/центральні) зростає тиск на зайнятість через приплив ВПО та бізнесу; в інших (східні/південні) – зростає безробіття та дефіцит кваліфікованих кадрів.
	Концентрація трудових ресурсів у великих містах-хабах (Львів, Київ, Дніпро).	Критичний дефіцит кадрів на Сході та надлишок робочої сили (при високому безробітті) у деяких західних громадах.
Логістика та торгівля	Редирекція зовнішньої торгівлі на західні кордони (~87% товарів через ЄС), що змінює географію економічних зв’язків	Переорієнтація логістичних шляхів призводить до зміни економічних потоків та виведення частини економіки з традиційних мереж, що негативно впливає на регіони, які втратили доступ до портів та звичних маршрутів
Енергетична безпека та виробництво	Небезпека енергетичних дефіцитів у холодний сезон зумовлює ризики для виробництва та промислових секторів загалом	Регіони з інтенсивним енерговиробництвом із зоною ризику дефіциту під тиском атак критичної інфраструктури, що посилює просторові розриви у промисловому потенціалі.
Розвиток інфраструктури	Пріоритет на відновлення критичної та транспортної інфраструктури, що з’єднує Україну з ЄС.	Західні регіони інтегруються в європейські мережі; Схід стикається з тотальним руйнуванням індустріальних об'єктів.
Цифровізація та послуги	Прискорення переходу в онлайн, розвиток дистанційних сервісів (Дія, е-відновлення).	Вищий рівень доступу до цифрових послуг у мегаполісах та центральних областях порівняно з деокупованими територіями.

У поданій табл. 2.1 відображено основні тенденції соціально-економічного розвитку та відповідні прояви територіальної нерівномірності за окремими аспектами функціонування регіонів, що ґрунтуються на актуальних

аналітичних матеріалах і статистичних оцінках. Такий формат подання інформації дає змогу комплексно оцінити стан регіонального розвитку, визначити найбільш уразливі сфери та сформувати наукове підґрунтя для подальшого обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики в умовах воєнного та післявоєнного відновлення України.

Тенденції супроводжуються інтенсивним перерозподілом економічних активів: зокрема, за даними 2024 р., майже 19 000 підприємств змістили свою діяльність із зон бойових дій у більш безпечні регіони (захід і центр країни), що спричинило концентрацію економічної активності в окремих субнаціональних центрах; відображають загальну стійкість національної економіки і адаптацію до умов війни через зміщення економічної активності, реорганізацію логістичних ланцюгів та інституціональні зміни.

Відбувся історичний зсув економічної активності зі Сходу (традиційного індустріального серця) на Захід. Закарпатська, Львівська та Івано-Франківська області стали ключовими майданчиками для релокованого бізнесу. Якщо раніше диспропорції були пов’язані з рівнем індустріалізації, то зараз головним чинником став чинник безпеки. Різниця у рівні життя та можливостях ведення бізнесу між відносно безпечними регіонами та прифронтовими зонами стала критичною.

Концентрація ВПО у певних регіонах створює додатковий тиск на соціальну інфраструктуру (школи, лікарні), що вимагає перерозподілу державних субвенцій.

Спеціалізація регіонів:

–Захід та Центр: Логістика, переробна промисловість, ІТ, харчова промисловість;

–Південь: поступове відновлення агросектору (де це можливо) та пошук нових логістичних шляхів («зерновий коридор»);

–Схід: перехід до економіки «виживання» та оборонного сектору.

Ці тенденції вказують на необхідність впровадження диференційованої регіональної політики, де підходи до відновлення Херсонщини будуть

принципово відрізнятися від стимулювання розвитку Львівщини.

Диспропорії виявляються через значну нерівність між регіонами за показниками економічної активності, фінансової спроможності, зайнятості та доступу до ресурсів – посилюючись під впливом географічних ризиків і безпекових умов.

Згідно з дослідженням Іщука та Жульканича, російська агресія призвела до масштабних збоїв у функціонуванні економічних систем регіонів, що виражається у втраті виробничих активів, людського капіталу, руйнуванні транспортних і логістичних зв’язків, а також значному зменшенні виробничої активності [92].

Просторові диспропорції в Україні мають глибокі історичні корені, але війна значно посилила їх, як у кількісному, так і якісному вимірах. По-перше, відбувається посилення міжрегіональних розривів у виробничому потенціалі: економічна активність у прифронтових регіонах, таких як Донбас, Херсонщина, Харківщина, істотно скоротилася через фізичні руйнування підприємств і втрату доступу до ринків збуту та сировинних поставок.

Одночасно спостерігається концентрація економічної та фінансової активності у столиці та західних регіонах. Так, частка Києва у загальних податкових надходженнях та регіональних доходах значно перевищує його демографічну вагу – столиця формує близько 39 % муніципальних доходів при близько 8 % населення. Це свідчить про посилення фінансової поляризації територіального простору Цей феномен має кілька причин. По-перше, переміщення економічних суб’єктів у безпечніші регіони створює агломераційні ефекти, що стимулює зростання в окремих центрах. По-друге, урбанізаційні тенденції поглиблюються: внутрішньо переміщені особи концентруються у великих містах та регіонах, що спричинює зростання попиту на житло, послуги та робочу силу в тих територіях, які не зазнали значних руйнувань.

Війна має прямий вплив на демографічні процеси, що, своєю чергою, впливають на ринок праці та потенціал регіональних економік. Вимушена

внутрішня міграція призвела до перегрупування робочої сили, що позитивно впливає на ринки праці в деяких регіонах (зростання зайнятості в центрах та на заході країни), але одночасно спричинює дефіцит кваліфікованих кадрів у постраждалих регіонах. Це створює репродуктивний розрив між регіонами зі стабільним розвитком та тими, що переживають демографічний спад.

Більш того, проблема демографічної втрати населення, спричинена не лише смертністю та міграцією, але й скороченням народжуваності, особливо в умовах невизначеності та економічного тиску, виступає окремим фактором диспропорій. Демографічна слабкість здатна перетворюватися на довгостроковий бар'єр для відновлення постраждалих економічних систем.

Аналіз бюджетних показників за останні роки також вказує на загострення просторових диспропорій. Частка податкових надходжень та бюджетних ресурсів у центральних та західних регіонах значно збільшилась, тоді як постраждалі регіони мають значний дефіцит власних доходів та критично залежать від державних трансфертів для підтримки соціальних і інфраструктурних видатків. Це не лише посилює нерівність, але й створює додаткові виклики для фінансового самозабезпечення місцевих громад у зонах бойових дій.

Окремі дослідження підкреслюють, що нинішня структура бюджетних потоків створює ситуацію, коли регіональні фінанси стають ще більш централізованими, що поглиблює поліцентричні розриви та обмежує можливості для самостійного розвитку місцевих економік. Така ситуація вимагає пошуку нових моделей міжбюджетного вирівнювання та стимулювання місцевої економічної активності [89].

Дослідження Сторонянської І.З показують, що війна негативно вплинула на підприємницьку активність у всіх регіонах України, але це вплив носить диференційований за просторовим виміром характер. У зонах активних бойових дій підприємницька діяльність суттєво скоротилась, що призводить до зниження економічної стійкості та зростання безробіття, тоді як у безпечніших регіонах активність бізнесу дещо відновлюється або

перетворюється на нові види діяльності [73].

Автори підкреслюють, що подолання міжрегіональних диспропорій у підприємницькому секторі потребує інструментів, які враховують просторові особливості, стимулюють інвестиції та інновації у місцевих громадах, а також підтримують розвиток підприємництва як основи економічної віднови.

Варто наголосити, що сучасні диспропорії відіграватимуть суттєву роль у формуванні післявоєнних моделей розвитку. Так, у наукових колах висловлюються концепції реконструкції України, які базуються на поєднанні відбудови з інноваційними трансформаціями регіональних економік, спрямованими на зменшення нерівностей та підвищення конкурентоспроможності територій.

У цих концепціях запропоновано інтегрувати механізми сприяння сталому розвитку, інноваційному потенціалу та інфраструктурній модернізації для формування збалансованого просторового простору, що має стати частиною національної стратегії реконструкції та розвитку.

На основі аналізу сучасних тенденцій можна виокремити низку ключових проблемних питань:

1. Загострення міжрегіональних нерівностей у виробництві, доходах та зайнятості.

2. Фінансова концентрація в окремих регіонах, що сприяє централізації економічної активності.

3. Нерівномірність підприємницької активності та інвестиційної привабливості територій.

4. Демографічні диспропорії, що впливають на ринок праці та потенціал економічного відновлення.

5. Різна здатність місцевих економік адаптуватися до воєнних викликів.

Для наочного підтвердження нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах воєнного стану доцільно застосувати методи багатовимірного статистичного аналізу, зокрема таксономічний метод та індекси концентрації. Використання цих інструментів дозволяє кількісно

оцінити просторові диспропорції та здійснити інтегральну оцінку рівня розвитку регіонів.

Таксономічний метод широко застосовується в регіональних дослідженнях для формування інтегрального показника розвитку, який узагальнює вплив сукупності соціально-економічних індикаторів. Його перевага полягає у можливості порівняння регіонів за багатьма показниками одночасно та ранжування територій за рівнем розвитку.

У межах аналізу соціально-економічного розвитку регіонів України доцільно використовувати такі показники:

- валовий регіональний продукт на душу населення;
- рівень зайнятості населення;
- обсяг капітальних інвестицій;
- власні доходи місцевих бюджетів;
- кількість суб’єктів господарювання;
- рівень безробіття (дестимулюючий показник).

На основі стандартизації цих показників формується таксономічний індекс розвитку регіону, значення якого наближається до 1 для більш розвинених територій і до 0 – для депресивних.

Результати застосування таксономічного аналізу в умовах воєнного стану, за даними узагальнених статистичних і аналітичних оцінок, свідчать про: високі значення інтегрального індексу у м. Києві, Львівській, Дніпропетровській та Вінницькій областях; низькі значення індексу у Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях. Це підтверджує наявність чітко вираженої просторової поляризації розвитку, зумовленої різним ступенем впливу воєнних дій, руйнуванням інфраструктури та міграційними процесами.

Таким чином, використання таксономічного аналізу та індексів концентрації дозволяє зробити науково обґрунтований висновок про те, що в умовах воєнного стану нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів України не лише зберігається, а й посилюється. Війна виступає

фактором просторової поляризації, що формує нову конфігурацію економічного простору з домінуванням відносно безпечних регіонів та депресивним станом територій, які зазнали значних руйнувань.

Отримані результати підтверджують доцільність використання інтегральних та концентраційних показників у процесі формування державної регіональної політики, орієнтованої на зменшення територіальних диспропорцій, підтримку постраждалих регіонів та забезпечення збалансованого просторово-економічного розвитку України в умовах післявоєнного відновлення.

Отже, узагальнений аналіз сучасних тенденцій соціально-економічного розвитку свідчить про те, що воєнний стан виступає каталітичним фактором загострення просторових диспропорій у регіональних економіках України. Нерівномірність у регіональній динаміці ВВП, зайнятості, бюджетних показниках, підприємницькій активності та демографії створює глибокі розриви, які не лише відображають поточну ситуацію, але й формують передумови для майбутніх викликів у післявоєнний період.

Рішення цих диспропорій потребують комплексного державного втручання і нових стратегій регіонального розвитку, орієнтованих на стимулювання економічної активності в депресивних регіонах, вирівнювання фінансових можливостей місцевих громад, сучасні інституційні механізми підтримки підприємництва, а також адаптації соціальних політик до територіальних особливостей.

2.2. Оцінка ефективності інституційного середовища та інструментів державного регулювання просторового розвитку

Одним із ключових факторів забезпечення збалансованого просторово-економічного розвитку регіонів України є сформоване інституційне

середовище та механізми державного регулювання. Ефективність цих інструментів визначає здатність державних і місцевих структур координувати розвиток територій, пом’якшувати негативні наслідки зовнішніх шоків та реалізовувати політику вирівнювання регіональних диспропорцій. У воєнний період, який характеризується суттєвими трансформаціями економічних і соціальних процесів, оцінка інституційного середовища набуває особливої актуальності, оскільки саме інституції виступають основними агентами реалізації політики управління просторовим розвитком.

Інституційне середовище регулювання розвитку формується на основі законодавчих, організаційних, економічних та соціальних норм, що створюють передумови для функціонування державних механізмів, а також взаємодії між центральними органами влади, місцевим самоврядуванням та громадськими інститутами. Воєнні виклики значно вплинули на ці взаємозв’язки, тим самим поставивши питання про адаптацію та удосконалення механізмів державного регулювання.

Інституційне середовище розглядається як сукупність формальних і неформальних інститутів, норм і правил, що визначають поведінку суб’єктів у процесі реалізації політики регіонального розвитку. Воно включає систему законодавства, органів влади, стратегічних документів та взаємодію між суб’єктами управління. Згідно з науковими підходами, успішна регіональна політика повинна поєднувати економічні, соціальні та територіальні інструменти, що забезпечують не лише стратегію розвитку, а й інституційні механізми її реалізації.

В Україні інституційне середовище регулювання регіонального розвитку охоплює як формальні нормативно-правові механізми, так і організаційні структури державних та місцевих органів. Його ефективність зумовлена здатністю координувати дії на центральному і регіональному рівнях, сприяти реалізації стратегічних документів, включно з Державною стратегією регіонального розвитку України на період до 2027 року [84].

Нормативно-правові акти визначають основи інституційного

середовища та є ключовим механізмом державного регулювання. Конституція України та спеціальні законодавчі акти, такі як Закон України «Про засади державної регіональної політики» [27], створюють фундамент для реалізації збалансованого соціально-економічного розвитку територій. У цьому документі визначено мету державної політики – забезпечення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів та підвищення якості життя населення, а також принципи взаємодії між центральною владою та місцевим самоврядуванням.

У Законі наведено, що «державна регіональна політика - система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [27].

«Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, створення безпечних умов, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання» [27].

В умовах війни інституційна система українського державного регулювання зазнала значних випробувань, що вимагало адаптації правових механізмів до нових викликів. Зокрема, внесено зміни до законів про місцеве самоврядування, бюджетного та податкового кодексів, спрямовані на підвищення гнучкості фінансових механізмів та посилення ролі місцевої влади в управлінні ресурсами.

Однак, багато експертів відзначають, що сучасне інституційне середовище характеризується фрагментарністю законодавчої бази, недостатньою координацією між центральними та місцевими органами влади,

а також обмеженими можливостями моніторингу та оцінювання результатів реалізації політик. Це особливо актуально для інструментів публічного інвестування та фінансового вирівнювання регіонів [32].

Експерти вважають, що «стратегічною метою державної регіональної політики до 2027 року є розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, де здійснено відновлення зруйнованого війною; створено умови для повернення тих, хто виїхав, для життя тих, хто повернувся з війни; де ефективно використовується внутрішній потенціал територій, а їх спеціалізація та тісне співробітництво між собою та європейськими партнерами забезпечують прискорене зростання та сталий розвиток країни в інтересах кожного українця» [27].

Функціональна організаційна структура управління просторовим розвитком включає центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, а також спеціалізовані агентства регіонального розвитку. Система взаємодії між цими інституціями визначає швидкість прийняття управлінських рішень, адаптацію політик до локальних умов та ефективність реалізації програм [32].

Міжурядова координація в Україні має базуватися на принципах субсидіарності, де центральна влада формує загальні стратегічні пріоритети, а регіони та територіальні громади відповідають за їх реалізацію з урахуванням місцевих особливостей. Такий підхід передбачає обмін інформацією, узгодження планів та залучення місцевих стейкхолдерів до управлінських процесів. Проте на практиці не завжди досягається належний рівень координації між рівнями влади, що знижує ефективність державних інструментів регулювання [90].

Одним із найважливіших інструментів зміцнення інституційного середовища в Україні є процес децентралізації влади, що здійснюється з 2015 року та передбачає передачу значної кількості повноважень та ресурсів на рівень територіальних громад, що створює передумови для більш ефективного

управління місцевими розвитковими процесами. Децентралізація сприяє посиленню автономії громад у плані бюджетного процесу, стратегічного планування та реалізації інвестиційних проєктів [90].

Однак, війна внесла свої корективи в реалізацію децентралізаційних реформ: з одного боку, вона загострила проблеми нерівномірності розвитку регіонів та диспропорції у фінансових можливостях; з іншого – продемонструвала важливість наявності самостійних місцевих органів управління для швидкого та адекватного реагування на кризові виклики.

Аналіз виконання державної регіональної політики в умовах воєнного стану базується на звітах профільних міністерств, аналітиці Національного інституту стратегічних досліджень (https://niss.gov.ua/) та роботах провідних українських економістів (І. Сторонянська, В. Борщевський, Ю. Пинда).

Згідно з аналітичною доповіддю НІСД (2024) [32], стратегія пройшла етап «військової адаптації». Ключовою зміною стало впровадження функціональних типів територій (Постанова КМУ «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 13 серпня 2024 р. № 940) [56].

Науковці Інституту регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України (ІРД НАНУ) підкреслюють зміну парадигми української стратегії розвитку з «економічного зростання» на «забезпечення життєстійкості», особливо на регіональному та місцевому рівнях, що актуалізується у зв'язку з війною, потребою в адаптації та побудові стійких громад та територій в умовах криз, що потребує нових підходів у стратегічному плануванні, зокрема з урахуванням європейського досвіду [74].

За офіційним звітом Міністерства розвитку громад та територій за 2024 рік, Агенції регіонального розвитку продемонстрували неочікувано високу адаптивність:

- фінансові надходження до бюджетів АРР зросли на 91% у 2024 році порівняно з 2023-м (до 83,8 млн грн);
- найвищу ефективність у підготовці грантових заявок показали АРР

Миколаївської (186 заявок), Одеської (66) та Полтавської (50) областей. Середній відсоток успішності (win rate) проектів склав 36%;

– агенції перетворилися на «фандрейзингові хаби», які компенсують дефіцит бюджетних коштів залученням міжнародної допомоги.

Для оцінки «цифрової революції» в роботі Державного фонду регіонального розвитку ДФРР протягом 2024–2025 років доцільно використовувати конкретні показники ефективності (KPI), які відображають перехід від паперової до цифрової моделі управління проєктами через систему DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management).

Нижче наведено перелік ключових показників, розподілених за напрямами:

1. Показники прозорості та доступу

– частка проектів у системі DREAM: % проєктів ДФРР, що мають повний «цифровий паспорт» (від ідеї до звіту про введення в експлуатацію); цільовий показник: 100%;

– кількість відкритих дата-сетів: кількість автоматизованих звітів, доступних громадськості в режимі реального часу без необхідності надсилати запити на інформацію;

– рівень публічності документації: відсоток об’єктів, для яких у системі DREAM завантажено актуальну проєктно-кошторисну документацію (ПКД) та результати експертизи;

2. Показники швидкості та автоматизації (Efficiency)

– Speed-to-Fund (Час на розгляд): скорочення часу від подачі заявки до прийняття рішення Комісією. Завдяки цифровізації очікується скорочення цього терміну на 30-40%;

– автоматизація скорингу: кількість балів, що нараховуються системно на основі математичних алгоритмів (наприклад, за рівень енергоефективності або інклюзивності) без втручання людського фактора;

– електронний документообіг: кількість паперових звітів, які було замінено на цифрові форми (KPI – повна відмова від паперового подання у

2025 році).

3. Показники якості та інклюзивності (Quality KPI)

– Індекс інклюзивності: Кількість проєктів ДФРР, які пройшли цифрову перевірку на відповідність ДБН щодо безбар'єрності;

– пріоритетність «енергонезалежності»: частка коштів ДФРР, спрямованих на проєкти з встановленням альтернативних джерел енергії та когенераційних установок (актуально для умов воєнного стану);

– коефіцієнт готовності об'єктів: пріоритет фінансування (70%+) надається проєктам із високим ступенем готовності для швидкого отримання соціального ефекту.

4. Показники залученості та конкуренції (Engagement):

– середня кількість заявок на 1 лот: показник конкурентності серед громад. зростання цього показника свідчить про довіру до прозорості системи;

– географічне охоплення громад: % територіальних громад (ТГ), які успішно подали хоча б одну заявку через DREAM. Це показує рівень цифрової грамотності місцевого самоврядування.

Сучасний етап реформування державної регіональної політики в Україні характеризується переходом від традиційних, часто суб'єктивних методів розподілу ресурсів до прозорої, дата-центричної моделі управління. В умовах воєнного стану та обмеженості бюджетних коштів, Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) став майданчиком для впровадження екосистеми DREAM.

Цифрова трансформація ДФРР у 2024–2025 роках – це не просто зміна формату подачі документів, а радикальна зміна «правил гри», де кожен етап життєвого циклу проєкту – від ініціації до введення в експлуатацію – стає доступним для публічного контролю та міжнародного аудиту. Нижче наведено порівняльний аналіз ключових показників ефективності (KPI), що демонструють глибину переходу від бюрократичної моделі до цифрової екосистеми відновлення.

Таблиця 2.2 – Порівняльні KPI «До» та «Після» цифровізації (2025 рік)

Показник	Традиційна модель (до 2022)	Цифрова модель (DREAM 2025)
Механізм подачі	Паперові папки, особисті візити	Виключно онлайн через кабінет DREAM
Відбір проєктів	Суб'єктивне оцінювання членів комісії	Автоматизований рейтинг за 10+ критеріями
Моніторинг робіт	Звіти на папері (раз на квартал)	Фото/відеофіксація, супутникові дані в системі
Антикорупційний контроль	Постфактум (перевірки ДАСУ/Рахункової)	Профілактичний (система сигналізує про ризики в тендерах)

Аналіз порівняльних показників свідчить про системний зсув у парадигмі регіонального управління. Основні результати цифровізації ДФРР через систему DREAM включають:

1. Мінімізацію корупційних ризиків: завдяки автоматизованому скорингу та виключенню «ручного» відбору, процес розподілу коштів стає максимально об’єктивним, що критично важливо для відновлення довіри міжнародних донорів.

2. Підвищення інституційної спроможності громад: необхідність роботи з цифровими інструментами (DREAM, ГІС) стимулює територіальні громади інвестувати у фахівців з проєктного менеджменту, що в довгостроковій перспективі підвищує їхню конкурентоспроможність.

3. Ефективність використання ресурсів: пріоритезація проєктів на основі реальних даних (енергоефективність, інклюзивність, ступінь готовності) дозволяє державі отримувати максимальний соціальний ефект від кожної інвестованої гривні.

4. Прозорість відновлення: вперше в історії України кожен громадянин та інвестор може відстежувати реальний прогрес на будівництві в режимі реального часу, що створює фундамент для принципу "Build Back Better" (Відбудувати краще, ніж було).

Отже, цифрова революція в ДФРР є ключовим інструментом подолання просторових диспропорцій, оскільки вона надає рівні можливості для

розвитку як великим містам-хабам, так і невеликим віддаленим громадам.

За оцінками науковців (зокрема фахівців з фінансової децентралізації), «правила гри» на місцях суттєво змінилися через два чинники:

1. Вилучення «військового ПДФО»: підписаний Президентом закон у листопаді 2023 року переспрямував ПДФО військових з місцевих бюджетів до державного (50/50 на дрони та артсистеми). Це позбавило тилові громади надприбутків, але збалансувало державний бюджет [11].

2. Посилення ролі Військових адміністрацій: У прифронтових зонах цивільні процедури (сесії рад, громадські слухання) фактично замінені на одноосібні рішення начальників ВА, що підвищує швидкість, але несе корупційні ризики.

Таблиця 2.3 демонструє фундаментальні відмінності в підходах до регіонального розвитку «До» та «Після» початку повномасштабного вторгнення.

Таблиця 2.3 – Порівняльний аналіз підходів до регіонального розвитку

Компонент	До війни	2024–2025 роки
Принцип розподілу	Квоти та політичний вплив	Цифровий рейтинг (система DREAM)
Роль АРР	Формальна структура	Активний грант-менеджер
Пріоритет ДФРР	Нове будівництво	Відновлення, інклюзія, енергобезпека

Отже, порівняння ключових компонентів регіональної політики дозволяє зробити наступні висновки щодо зміни «правил гри» в Україні:

1. Деполітизація ресурсів: запровадження системи DREAM фактично ліквідувало механізм «ручного» розподілу коштів через політичні квоти. Тепер фінансування отримує не той, хто має лобі у владі, а той, хто підготував якісний, обґрунтований та цифровізований проєкт.

2. Професіоналізація на місцях: агенції регіонального розвитку (АРР) трансформувалися з номінальних інституцій у реальні центри компетенцій. У 2024–2025 роках успіх громади напряму залежить від здатності АРР працювати як професійний грант-менеджер, залучаючи не лише державні, а й

міжнародні інвестиції.

3. Зміна ціннісних орієнтирів: пріоритети ДФРР змістилися з кількісних показників (кількість збудованих об’єктів) на якісні (енергонезалежність, створення безбар’єрного простору та адаптація інфраструктури до потреб ветеранів і ВПО).

4. Адаптивність до викликів: нова модель розвитку є більш стійкою до умов воєнного стану, оскільки дозволяє швидко перерозподіляти ресурси на критичне відновлення, забезпечуючи при цьому високий рівень антикорупційного моніторингу.

Отже, сучасні тенденції вказують на формування нового типу регіонального менеджменту, де цифровізація виступає не просто технічним інструментом, а гарантом справедливості та ефективності в умовах обмежених ресурсів.

Сучасна модель регіонального розвитку України трансформується з «пасивного очікування дотацій» у «проактивний пошук ресурсів». Громади, які не мають сильних проектних менеджерів в АРР, автоматично програють у конкуренції за кошти ДФРР та міжнародних донорів.

З метою систематизації інструментарію державного регулювання просторового розвитку та оцінювання його ефективності в умовах воєнного стану доцільно застосувати порівняльний підхід. Це дозволяє комплексно проаналізувати зміст, функціональне призначення, переваги та обмеження основних інструментів державного впливу на просторово-економічні процеси. Подана таблиця 2.3 відображає ключові механізми державного регулювання просторового розвитку, що використовуються в Україні, та дає змогу виявити специфіку їх реалізації в кризових умовах, зумовлених воєнними викликами, а також окреслити напрями підвищення результативності державної регіональної політики.

Таблиця 2.3 – Аналіз інструментів державного регулювання просторово-економічного розвитку

Інструмент державного регулювання	Зміст та функціональне призначення	Переваги застосування	Обмеження та проблеми реалізації в умовах воєнного стану
1	2	3	4
Стратегічне планування (державні та регіональні стратегії розвитку)	Визначення довгострокових цілей, пріоритетів і напрямів просторового розвитку; узгодження регіональних стратегій із загальнодержавною політикою	Забезпечує системність і послідовність управлінських рішень; сприяє узгодженню дій між рівнями влади	Обмежена гнучкість стратегій у кризових умовах; потреба частого коригування через зміну безпекової ситуації
Програмно-цільові інструменти (державні та регіональні програми)	Реалізація конкретних заходів розвитку через цільові програми (інфраструктура, зайнятість, соціальний захист)	Дає змогу концентрувати ресурси на пріоритетних напрямах; підвищує керованість процесів розвитку	Недостатнє фінансування програм; ризики несвоєчасної реалізації в умовах війни
Фінансово-бюджетні інструменти (трансферти, субвенції, дотації)	Вирівнювання фінансових можливостей регіонів; підтримка місцевих бюджетів та громад	Сприяє зменшенню міжрегіональних фінансових диспропорцій; забезпечує базову фінансову стабільність	Висока залежність регіонів від державних трансфертів; обмеженість бюджетних ресурсів
Податкові та інвестиційні стимули	Надання податкових пільг, стимулювання інвестиційної активності в окремих територіях або секторах	Сприяє відновленню економічної активності; стимулює підприємництво та зайнятість	Зниження фіскальних надходжень у короткостроковій перспективі; нерівний доступ регіонів до стимулів
Інституційні механізми (агентства регіонального розвитку, органи місцевого самоврядування)	Організаційне забезпечення реалізації політики просторового розвитку; координація між суб’єктами	Підвищує інституційну спроможність регіонів; сприяє залученню місцевих стейкхолдерів	Нерівномірний рівень інституційної спроможності громад; кадрові та ресурсні обмеження
Інфраструктурні проєкти та публічні інвестиції	Відновлення та розвиток транспортної, енергетичної, соціальної інфраструктури	Формує основу для економічного відновлення регіонів; створює мультиплікативний ефект	Значні руйнування інфраструктури; високі ризики реалізації проєктів у прифронтових зонах

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4
Механізми децентралізації	Передача повноважень і ресурсів на місцевий рівень для самостійного управління розвитком	Підвищує оперативність управлінських рішень; посилює відповідальність громад	Посилення нерівності між фінансово спроможними та слабкими громадами в умовах війни
Моніторинг та оцінювання політики розвитку	Аналіз результативності реалізації стратегій і програм; коригування управлінських рішень	Забезпечує зворотний зв’язок і адаптацію політики до змін	Недостатня розвиненість системи показників; обмежений доступ до актуальних даних у воєнний час

Результати порівняльного аналізу засвідчують, що державне регулювання просторового розвитку в Україні базується на комплексі взаємодоповнюючих інструментів, ефективність яких значною мірою залежить від узгодженості між рівнями влади, інституційної спроможності територіальних громад та наявності фінансових ресурсів. В умовах воєнного стану більшість інструментів зазнає об’єктивних обмежень, пов’язаних із руйнуванням інфраструктури, бюджетними дисбалансами та зростанням регіональної нерівності. Водночас аналіз свідчить про зростання ролі стратегічного планування, фінансових механізмів підтримки та інституційних інструментів децентралізації як ключових важелів забезпечення адаптивності та стійкості просторово-економічних систем. Це обумовлює необхідність подальшого вдосконалення державної регіональної політики з орієнтацією на гнучкість, комплексність та довгострокову спрямованість розвитку регіонів у процесі післявоєнного відновлення України.

Порівняльний аналіз свідчить, що державне регулювання просторового розвитку в Україні базується на комплексі взаємопов’язаних інструментів, кожен з яких виконує окрему функцію в системі управління територіальним розвитком. Водночас умови воєнного стану значно обмежують ефективність традиційних механізмів, посилюючи потребу в гнучкості стратегічного планування, адаптації фінансових інструментів та зміцненні інституційної спроможності регіонів і територіальних громад.

В умовах воєнного стану інституційне середовище державного регулювання просторово-економічного розвитку зазнає суттєвих трансформацій, що супроводжуються посиленням структурних дисбалансів, управлінських обмежень та ресурсних втрат. Для системного осмислення цих процесів доцільним є застосування порівняльного аналізу, що дозволяє ідентифікувати ключові проблеми та виклики, оцінити їх вплив на ефективність державної регіональної політики, а також визначити напрями інституційного вдосконалення. У таблиці 2.4 узагальнено основні проблеми та виклики інституційного середовища державного регулювання просторово-економічного розвитку в умовах війни з урахуванням їх змісту та наслідків для регіонального розвитку.

Таблиця 2.4 – Аналіз проблем і викликів для інституційного середовища державного регулювання просторово-економічного розвитку в умовах війни

Проблема / виклик	Сутність та прояви	Наслідки для просторово-економічного розвитку регіонів
1	2	3
Фрагментарність нормативно-правової бази	Часті зміни законодавства, наявність тимчасових та надзвичайних норм, недостатня узгодженість між актами	Зниження передбачуваності управлінських рішень; ускладнення реалізації стратегій розвитку
Обмеженість фінансових ресурсів	Перерозподіл бюджетних коштів на оборонні потреби, скорочення інвестиційних програм	Посилення міжрегіональних фінансових диспропорцій; обмеження можливостей відновлення територій
Нерівномірна інституційна спроможність регіонів і громад	Різний рівень кадрового, організаційного та управлінського потенціалу	Формування асиметричної моделі розвитку; зростання відставання депресивних і прифронтових територій
Недостатня координація між рівнями влади	Обмежена вертикальна і горизонтальна взаємодія між центральними органами, регіонами та громадами	Зниження ефективності реалізації державних програм; дублювання або розпорошення ресурсів
Високий рівень безпекових ризиків	Воєнні дії, руйнування інфраструктури, небезпека для персоналу та інвесторів	Зупинка або відтермінування проєктів розвитку; деградація економічної активності в окремих регіонах

Продовження таблиці 2.4

1	2	3
Обмеженість системи моніторингу та оцінювання політики	Відсутність актуальних статистичних даних, ускладнений доступ до інформації	Неможливість своєчасного коригування політик; зниження якості управлінських рішень
Посилення централізаційних тенденцій	Концентрація управлінських і фінансових повноважень на центральному рівні	Зменшення автономії регіонів і громад; обмеження ініціатив місцевого розвитку
Низька інвестиційна привабливість територій	Високі ризики для бізнесу, невизначеність майбутнього розвитку	Скорочення приватних інвестицій; уповільнення структурної перебудови регіональних економік

Порівняльний аналіз проблем і викликів інституційного середовища державного регулювання просторово-економічного розвитку в умовах війни свідчить про системний характер обмежень, з якими стикається регіональна політика України. Воєнний стан не лише загострив наявні структурні диспропорції, але й виявив вразливі місця інституційної системи, пов’язані з фрагментарністю правового регулювання, обмеженістю ресурсів, нерівномірністю інституційної спроможності територій та недостатньою координацією між рівнями влади. Водночас ці виклики формують передумови для переосмислення ролі держави у просторово-економічному розвитку та переходу до більш гнучких, адаптивних і інтегрованих моделей управління. Усунення виявлених проблем потребує комплексного підходу, спрямованого на зміцнення інституційної спроможності регіонів і територіальних громад, удосконалення механізмів державного регулювання та забезпечення збалансованого просторового розвитку України в умовах післявоєнного відновлення.

Таким чином, дослідження інституційного середовища та інструментів державного регулювання просторового розвитку в Україні свідчить про наявність важливих правових і організаційних основ, які дозволяють реалізовувати стратегічні політики. Проте війна висвітлила структурні недоліки інституційного середовища, що обмежують ефективність управління розвитком територій. Необхідними є вдосконалення законодавства, посилення

координації між рівнями влади, удосконалення механізмів публічних інвестицій та створення дієвих інструментів моніторингу результатів. Також важливо продовжувати процес децентралізації, щоб надати місцевим громадам достатні повноваження для адаптації до умов воєнного та післявоєнного розвитку.

Державне регулювання просторового розвитку реалізується через широкий набір інструментів, серед яких:

1. Державна стратегія регіонального розвитку України на період до 2027 року визначає пріоритети та механізми вирівнювання регіональних диспропорцій, взаємодії між рівнями влади, а також основні напрями розвитку територій.

2. Програмне планування: на рівні областей та громад розробляються регіональні та місцеві стратегії, що узгоджуються із загальнодержавними цілями та враховують місцевий економічний потенціал і соціальні потреби. Такий підхід сприяє адаптації політик до реалій війни, зокрема через включення заходів термінового соціального захисту та відновлення інфраструктури.

3. Фінансові механізми: механізми бюджетних трансфертів, цільових коштів та субсидій спрямовані на вирівнювання фінансових можливостей регіонів. На практиці ці механізми потребують удосконалення, оскільки поточна система міжбюджетних відносин не завжди забезпечує достатні ресурси для реалізації ефективних програм розвитку.

4. Публічні інвестиції: інституційне забезпечення управління публічними інвестиціями має вирішальне значення для реалізації проєктів розвитку інфраструктури, промислових зон та соціальних послуг. За оцінками, фрагментарність законодавства та недостатня координація між органами влади обмежують ефективність використання інвестиційних ресурсів.

Ефективність існуючого інституційного середовища в Україні в умовах воєнного стану обмежена рядом факторів: нерівномірність фінансових та людських ресурсів між регіонами, що створює дисбаланс у здатності місцевих

органів реалізовувати політики; фрагментарність нормативно-правової бази, що ускладнює координацію заходів між центральними та місцевими владними інституціями; відсутність ефективних механізмів моніторингу та оцінювання результатів, які необхідні для адаптації політик у кризових умовах.

2.3. Дослідження впливу деструктивних факторів воєнного стану на трансформацію регіональних економічних систем

Деструктивні фактори воєнного стану виступили каталізаторами структурних змін у регіональних економічних системах, суттєво вплинувши на їхню динаміку, конкурентоспроможність, інвестиційні можливості та інституційну спроможність.

Сучасна парадигма регіонального розвитку змістилася від концепції «сталого зростання» до «резильєнтності» (життєстійкості) та економічного виживання. Деструктивні фактори воєнного стану не лише руйнують матеріальні активи, а й докорінно змінюють просторову структуру економіки, логістичні ланцюги та демографічний ландшафт.

Наукове осмислення цих процесів має фундаментальне значення як для розуміння поточних тенденцій, так і для подальшого формування політик щодо відновлення та розвитку регіонів

Воєнний стан породжує сукупність деструктивних чинників, що мають багатовимірний вплив на регіональні економічні системи. Серед найбільш суттєвих:

1. Руйнування критичної інфраструктури

Військові дії призвели до значних руйнувань транспортної, енергетичної, промислової та соціальної інфраструктури. Пошкодження критичних об’єктів, включно з транспортними коридорами, залізничними вузлами та енергетичними мережами, ускладнює логістику та перериває

ланцюги поставок, що призводить до падіння виробництва та зменшення доходів підприємств, особливо в східних і південних регіонах, що зазнали найнебезпечнішого впливу бойових дій [64].

2. Масові переміщення населення та робочої сили

Війна стала причиною значних переміщень населення, зокрема внутрішнього переселення та міграції за кордон. Це суттєво змінило доступність робочої сили: частина регіонів зіткнулась із критичним дефіцитом кваліфікованих кадрів, що ускладнило відновлення виробництва та зменшило локальну продуктивність [64].

3. Зниження інвестиційної активності

Нестабільність, високі ризики та невизначеність щодо перспектив розвитку знизили привабливість багатьох регіонів для внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Значна частина підприємств була змушена перемістити свої операції або скоротити масштаби діяльності, що призвело до зниження інвестиційних потоків у традиційно промислові регіони [64].

4. Порушення зовнішньоторговельної діяльності

Блокада портів Чорного моря, руйнування транспортних шляхів та необхідність переорієнтації експортних маршрутів позначилися на регіональному експортному потенціалі, особливо у сільськогосподарських регіонах Півдня. Це спричинило структурні зміни в зовнішній торгівлі та зменшило валютні надходження місцевих економік [64].

Деструктивні чинники спричинили суттєві зміни у структурах регіональних економік, що проявляється у наступних аспектах.

1. Перерозподіл виробничого потенціалу. За даними досліджень, масштабні зміщення бізнесу та виробничих активів із зон бойових дій у більш безпечні регіони спричинили фактичну депресивну деіндустріалізацію східних регіонів, тоді як Центральна та Західна Україна отримали додаткові активи та частину виробничого потенціалу. Це призвело до зміни просторової конфігурації виробництва й зміцнення господарського центру у певних регіонах за рахунок інших [44].

2. Динаміка зайнятості та ринку праці. Воєнні втрати людського капіталу та переміщення робочої сили спричинили структурні зміни на ринку праці: деякі регіони зіткнулися з гострим дефіцитом робочих місць для залишених на місцях спеціалістів, водночас інші зазнали перевантаження ринку праці через приплив ВПО. Результатом стала нерівномірність у динаміці зайнятості, що позначилося на регіональних рівнях безробіття та оплати праці [64].

3. Структурні зміни в секторальних моделях. Сумарні дані свідчать, що деякі традиційні сектори (наприклад, металургія та машинобудування у східних регіонах) зазнали значного скорочення, тоді як інші (логістика, ІТ, оборонна промисловість) утримали або навіть розширили свою роль у загальнонаціональній економіці. Це формує різноспрямовані тренди секторальної трансформації залежно від регіонального контексту [64].

4. Перехід до нових логістичних та торгівельних маршрутів. З огляду на блокаду морських шляхів, значна частина транзитних та експортних потоків була переорієнтована на сухопутні кордони з ЄС, що змінило географію зовнішньоекономічних зв'язків окремих регіонів і вплинуло на їх економічні стратегії [64].

Деструктивні фактори війни суттєво вплинули на макроекономічні показники та структурну динаміку регіональних економік [64]. Зокрема:

– різко зросли регіональні диспропорції: регіони, що опинилися поруч із активними бойовими діями або під окупацією, зазнали значних скорочень валового регіонального продукту (до 20–50% у порівнянні з довоєнним періодом), тоді як інші регіони відносно менш постраждали та навіть продемонстрували зростання в межах 8–20%;

– фіскальні потоки та доходи місцевих бюджетів стали більш сконцентрованими в центральних і західних областях, що посилює нерівномірність розвитку;

– структура торгівлі зазнала радикальних змін: понад 80% зовнішньоторговельних операцій було переорієнтовано на сухопутні маршрути через ЄС, що створило нові конкурси логістичних вузлів і

стратегічних регіонів.

Наслідки деструктивних факторів мають як негативний, так і потенційно адаптивний характер:

1. Посилення нерівномірності розвитку. Через перерозподіл виробничого потенціалу, концентрацію економічної діяльності в окремих регіонах та переконфігурацію логістики відбувається посилення просторових диспропорцій, що спричинює не лише економічні, а й соціальні ризики нерівності [64].

2. Адаптація та стійкість. У деяких регіонах проявилися ознаки адаптивної трансформації: розвиток IT-сектору, логістичних послуг, оборонної промисловості та агропромислових ланцюгів поставок, спрямованих на внутрішній і зовнішній попит, що демонструє потенціал стійкості економічних систем навіть за умов екстремальних зовнішніх шоків.
З метою оцінювання масштабів економічних втрат та виявлення просторової асиметрії розвитку регіонів України в умовах воєнного стану доцільним є аналіз динаміки валового регіонального продукту. ВРП виступає узагальнюючим індикатором економічної активності регіону та дозволяє кількісно оцінити вплив деструктивних факторів війни на функціонування регіональних економічних систем. У таблиці 2.5 узагальнено оцінки скорочення валового регіонального продукту за групами регіонів залежно від інтенсивності воєнного впливу, що дає змогу наочно продемонструвати масштаби економічних втрат і посилення просторових диспропорцій у національній економіці (Fin.Org.UA).

Аналіз динаміки скорочення валового регіонального продукту регіонів України свідчить про глибоку асиметрію економічних втрат, зумовлену різним рівнем воєнного впливу на території.

Таблиця 2.5 – Динаміка скорочення валового регіонального продукту (ВРП) регіонів України під впливом воєнного стану [7]

Група регіонів	Характер впливу воєнних дій	Оцінка зміни ВРП, % до довоєнного рівня	Ключові причини скорочення
Прифронтові та окуповані регіони (Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька обл.)	Активні бойові дії, тимчасова окупація	–30…–50	Руйнування виробництва, втрата логістики, відтік населення
Регіони з частковими руйнуваннями (Харківська, Миколаївська, Сумська обл.)	Періодичні обстріли, пошкодження інфраструктури	–15…–30	Переривання виробничих ланцюгів, інвестиційні ризики
Центральні регіони (Київська, Вінницька, Полтавська обл.)	Опосередкований вплив війни	–5…–10	Зміна структури попиту, мобілізаційні процеси
Західні регіони (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська обл.)	Мінімальний безпековий вплив	0…+10	Релокація бізнесу, приплив ВПО, зростання послуг

Найбільш суттєве падіння ВРП характерне для прифронтових та тимчасово окупованих регіонів, де руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, втрата людського капіталу й порушення логістичних зв’язків призвели до різкого зниження економічної активності. Водночас окремі центральні та західні регіони продемонстрували відносну економічну стійкість або адаптивне зростання, що пов’язано з релокацією бізнесу, концентрацією трудових ресурсів і переорієнтацією економічної діяльності. Отримані результати підтверджують посилення просторово-економічних диспропорцій та обґрунтовують необхідність диференційованого підходу до формування державної регіональної політики в умовах воєнного та післявоєнного відновлення України [22; 10].

Ринок праці є однією з найбільш чутливих складових регіональних економічних систем до деструктивного впливу воєнного стану. Воєнні дії, масові внутрішні переміщення населення, руйнування підприємств та

порушення виробничих зв’язків суттєво трансформували структуру та динаміку зайнятості в регіонах України. З метою виявлення ключових тенденцій і просторових відмінностей у зміні показників зайнятості доцільним є порівняльний аналіз регіонів залежно від характеру та інтенсивності воєнного впливу. У таблиці 2.6 узагальнено основні зміни на ринку праці регіонів України в умовах воєнного стану, що дозволяє оцінити масштаби соціально-економічних трансформацій та їх регіональну диференціацію [9].

Таблиця 2.6 – Зміна показників зайнятості населення в регіонах України в умовах воєнного стану

Тип регіону	Основні тенденції на ринку праці	Зміна рівня зайнятості	Соціально-економічні наслідки
Прифронтові регіони	Масове скорочення робочих місць	Значне зниження	Зростання безробіття, соціальна напруга
Регіони з релокованим бізнесом	Перерозподіл зайнятості	Нестабільна динаміка	Дисбаланс попиту та пропозиції праці
Західні регіони	Перевантаження ринку праці	Локальне зростання	Конкуренція за робочі місця, тінізація
Великі міські агломерації	Секторна трансформація	Перерозподіл	Зростання ІТ, логістики, сервісів

Для формування таблиці 2.7 використано дані Державної служби статистики України, звіти Нацбанку та аналітичні розрахунки Національного інституту стратегічних досліджень [22; 10].

Таблиця 2.7 – Зміна показників зайнятості населення в регіонах України в умовах воєнного стану (2021–2024 рр.)

Група регіонів за безпековим чинником	Рівень зайнятості (15-70 років), % (2021 р.)	Рівень зайнятості (15-70 років), % (2024 р. оцінка)	Зміна рівня безробіття (за методологією МОП), +/- %	Питома вага ВПО у структурі зайнятих регіону, %
1	2	3	4	5
Західний регіон (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська обл.)	53,2%	58,1%	-2,5% (дефіцит кадрів)	12–15%

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5
Центральний регіон (Київська, Вінницька, Черкаська обл.)	56,4%	52,0%	+4,2%	8–10%
Північний регіон (Чернігівська, Сумська обл.)	55,1%	44,5%	+12,8%	2–3%
Південний регіон (Одеська, Миколаївська обл.)	54,8%	46,2%	+9,5%	5–7%
Східний регіон (Харківська, Дніпропетровська обл.)	57,0%	48,3%	+15,6%	15–18% (транзитні ВПО)
Прифронтові/окуповані території	50,1%	< 20%	Критична (не оцінюється)	< 1%
Україна (в цілому)	56,1%	~45,0%	+18–20% (від довоєнного)	–

Слід зауважити, що під час воєнного стану офіційна статистика по багатьох регіонах (особливо окупованих) обмежена, тому цифри базуються на оціночних даних щодо внутрішньої міграції (ВПО) та активності бізнесу.

Аналіз змін показників зайнятості населення в регіонах України свідчить про суттєву нерівномірність впливу воєнного стану на ринок праці. Найбільш негативні тенденції характерні для прифронтових та тимчасово окупованих територій, де скорочення економічної активності та руйнування підприємств зумовили різке зниження зайнятості та зростання безробіття. Водночас у центральних і західних регіонах спостерігається перерозподіл трудових ресурсів, зумовлений масовим переміщенням внутрішньо переміщених осіб та релокацією бізнесу, що призвело до структурних змін у зайнятості:

1. Західний кластер («безпековий дивіденд») – це єдиний макрорегіон, де рівень зайнятості зріс порівняно з довоєнним періодом, що зумовлено релокацією понад 800 великих підприємств та концентрацією активного працездатного населення з-поміж ВПО. Тут спостерігається структурне безробіття – вакансій багато, але не завжди кваліфікація претендентів відповідає вимогам [60].

2. Схід та Південь (промислова рецесія) – різке падіння зайнятості зумовлене руйнуванням промислових гігантів (металургія, хімічна промисловість) та мінуванням сільськогосподарських угідь. Дніпропетровська область частково нівелює падіння за рахунок статусу головного медичного та логістичного хабу країни.

3. Трансформація безробіття – замість класичного циклічного безробіття ми спостерігаємо «міграційне безробіття» та «приховане безробіття» (вимушені відпустки). За оцінками Е. Лібанової, головною проблемою 2024–2025 років є не відсутність робочих місць, а гострий дефіцит чоловічої сили через мобілізаційні процеси та зміна статево-вікової структури ринку праці.

4. Інтеграція ВПО – показник «питома вага ВПО у структурі зайнятих» демонструє, наскільки успішно регіон адаптує переміщених осіб. Найвищі показники у Львові та Дніпрі свідчать про створення нових робочих місць у сервісній економіці та IT-секторі.

Отже, відбулася географічна інверсія ринку праці – Схід перестав бути головним донором робочих місць, поступившись Заходу та Києву. Цифрова зайнятість (фріланс, дистанційна робота) стала стабілізуючим фактором для великих міст, дозволяючи зберігати рівень доходів незалежно від фізичного стану офісів. Державні програми типу «єРобота» та гранти на розвиток малого бізнесу через систему DREAM (про що згадувалося раніше) є важливими для підтримки зайнятості в регіонах з високим рівнем руйнувань.

Отримані результати підтверджують, що війна стала фактором глибокої трансформації регіональних ринків праці, посиливши соціально-економічні диспропорції та актуалізувавши необхідність формування адаптивної державної політики зайнятості з урахуванням регіональної специфіки в умовах воєнного та післявоєнного відновлення України.

Процес структурної трансформації регіональних економічних систем (РЕС) в Україні під впливом збройної агресії набув ознак деструктивної адаптації. Пряме руйнування активів, блокування експортних шляхів та масова міграція робочої сили сформували нову економічну топографію країни.

У даному підрозділі проаналізовано, як саме деструктивні чинники (військовий, логістичний, демографічний) конвертувалися у зміну кількісних показників функціонування регіонів. Особлива увага приділяється кореляції між безпековим статусом території та її здатністю до відтворення економічного потенціалу. Подані показники в табл. 2.8 відображають глибину структурного розриву між тиловими областями та регіонами, що перебувають у зоні активних бойових дій [3; 48].

Таблиця 2.8 – Вплив деструктивних факторів воєнного стану на структурну трансформацію регіональних економік (оціночні дані 2024 р. у порівнянні з 2021 р.)

Деструктивний фактор	Показник трансформації	Східний та Південний регіони (прифронтові)	Західний та Центральний регіони (тилові)	Середнє значення по Україні
Військовий (руйнування активів)	Індекс промислового виробництва (% до 2021 р.)	35–45%	85–92%	~65%
Логістичний (блокада кордонів/портів)	Зміна обсягів експорту товарів, %	-60% та нижче	-15%...-20%	-40%
Демографічний (відтік кадрів)	Скорочення пропозиції робочої сили, %	30–40%	10–15%	22%
Інвестиційний (ризик)	Питома вага капітальних інвестицій у ВРП, %	3–5%	12–18%	9%
Інституційний (релокація)	Кількість новостворених/релокованих МСБ (од.)	Падіння на 45%	Зростання на 20–30%	–

Дані таблиці 2.8 демонструють критичну географічну детермінованість сучасного розвитку України. Ми спостерігаємо явище «економічного стиснення» на Сході та Півдні, де традиційні галузі (металургія, хімія) фактично втратили роль драйверів через фізичне знищення активів. Водночас тилові регіони демонструють «адаптивне зростання», дефіцит якого раніше стримувався слабкою розвиненістю внутрішнього ринку.

Кількісні показники підтверджують, що структурна трансформація відбувається за сценарієм деіндустріалізації прифронтових зон та сервітизації й цифровізації західного хабу. Такий дисбаланс вимагає від держави

впровадження спеціальних правових режимів (територій пріоритетного розвитку) для відновлення Сходу та посилення інтеграції Заходу в європейські ланцюги доданої вартості. Використання системи DREAM для моніторингу цих показників у реальному часі дозволить оперативно коригувати стратегію відновлення на основі доведених фактів деструкції.

Для кількісної оцінки впливу деструктивних факторів воєнного стану додатково доцільно використовувати такі індикатори:

1. Темп зміни валового регіонального продукту (ΔВРП) – характеризує масштаби економічного скорочення або адаптивного зростання регіонів.

2. Рівень зайнятості населення (%) – відображає соціально-економічну стійкість регіональних економік.

3. Обсяг капітальних інвестицій на душу населення – є показником інвестиційної привабливості та потенціалу відновлення.

4. Доходи місцевих бюджетів – визначають фінансову спроможність регіонів і громад.

5. Кількість суб’єктів господарювання – характеризує ділову активність та структурну динаміку економіки.

Таким чином, проведені дослідження підтверджують, що деструктивні фактори воєнного стану спричинили глибоку та асиметричну трансформацію регіональних економічних систем України. Виявлено значні просторові диспропорції у динаміці валового регіонального продукту, зайнятості та інвестиційної активності, що формує нову конфігурацію економічного простору держави. Отримані результати можуть слугувати аналітичною основою для обґрунтування пріоритетів державної регіональної політики в процесі післявоєнного відновлення та забезпечення збалансованого просторово-економічного розвитку.

Таким чином, деструктивні фактори воєнного стану мають суттєвий багатовимірний вплив на трансформацію регіональних економічних систем в Україні. Вони призвели до структурних змін у виробництві, зайнятості, логістиці й зовнішній торгівлі, посилили регіональні диспропорції та змінили

географію економічних потоків. Водночас, адаптивні реакції окремих секторів та регіонів вказують на потенціал економічної стійкості в умовах тривалого конфлікту. Глибоке наукове розуміння цих процесів є критично важливим для розроблення ефективних політик регіонального розвитку, спрямованих на вирівнювання просторово-економічних диспропорцій та забезпечення післявоєнного відновлення держави.

2.4. Практичні рекомендації щодо ефективного управління просторо-економічним розвитком регіонів: моніторинг цифрової зрілості та інноваційної активності

В умовах тривалого воєнного стану в Україні значна частина традиційних важелів управління просторо-економічним розвитком виявилася неефективною через деградацію інфраструктури, обмеження мобільності ресурсів і ризики безпеки. В таких умовах цифрові технології та інновації виступають не лише фактором конкурентоспроможності, а й засобом підтримки управлінських функцій, оперативного реагування та адаптації територій. Теоретичні основи цифровізації та інноваційної активності розглядають ці процеси як інтегровані елементи сучасної моделі регіонального розвитку, що дозволяють регіонам підвищувати адаптивність, оперативність і стійкість до зовнішніх шоків.

Для ефективного управління в сучасних умовах важливим є не лише впровадження цифрових рішень, а й систематичний моніторинг цифрової зрілості та інноваційної активності на рівні територіальних громад і регіонів, що дозволяє оцінювати прогрес, виявляти слабкі місця та формувати обґрунтовані управлінські рішення.

Ефективне управління просторово-економічним розвитком в умовах воєнного стану потребує переходу від статичного планування до динамічного

управління на основі великих даних (Big Data). Деструктивні впливи війни (руйнування інфраструктури, міграція, розрив логістики) актуалізують потребу в інструментах, що дозволяють у режимі реального часу оцінювати здатність регіональних економічних систем до відновлення. Ключовими векторами такого управління стають моніторинг цифрової зрілості територіальних громад та стимулювання інноваційної активності як базису для побудови економіки нового типу.

На веб-порталі Міністерства цифрової трансформації України «Цифрова зрілість – це не просто використання онлайн-сервісів. Це про те, як компанія керує процесами, використовує дані, взаємодіє з клієнтами та впроваджує інновації. Рамка допоможе бізнесу побачити, де він зараз, і зрозуміти, як перейти на наступний рівень» [51].

Цифрова зрілість – це ступінь інтеграції цифрових технологій і процесів у сферу управління, бізнесу та соціальних послуг, що відображає готовність регіону до цифрової трансформації. У науковій літературі розрізняють поняття цифрової готовності, яке характеризує потенціал і наявність ресурсів для цифровізації, та цифрову зрілість, що є результатом трансформаційних процесів з використанням ІКТ та цифрових сервісів. Такий підхід підкреслює, що цифрова зрілість – це не лише наявність технологій, а й організаційна, інституційна і людська спроможність їх ефективного застосування [75; 53].

Ефективне управління просторово-економічним розвитком України в умовах воєнного стану ґрунтується на триєдності: дані, прозорість та інновації. Впровадження регулярного моніторингу цифрової зрілості дозволить державі виявляти «слабкі ланки» в управлінській вертикалі та оперативно надавати методичну допомогу громадам.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить:

1. Мінімізувати наслідки деструктивних чинників через швидку адаптацію бізнесу.

2. Сформувати інноваційні полюси росту, здатні стати локомотивами повоєнного відновлення.

3. Забезпечити високий рівень підзвітності перед міжнародними фінансовими інституціями.

Інноваційна активність характеризує здатність економіки і суспільства до створення, запровадження та масштабування нових продуктів, технологій, організаційних форм та бізнес-моделей. Інновації виступають важливим механізмом підвищення продуктивності, адаптивності та стійкості територій в умовах зовнішніх викликів. Оцінювання цифрової зрілості та інноваційної активності має бути складовою частиною просторово-економічного моніторингу, що дозволяє отримувати дані для комплексного аналізу ефективності управлінських стратегій.

Цифрова зрілість регіону в умовах війни визначає його здатність забезпечувати безперервність надання адміністративних послуг та ефективність розподілу ресурсів. Для оцінювання цифрової зрілості й інноваційної активності територій можна запропонувати комплексний методичний підхід, що включає:

1. Впровадження інтегрованої системи KPI цифрової трансформації. Рекомендується використовувати методику Міністерства цифрової трансформації України, адаптовану під потреби регіонального управління. Моніторинг має включати:

1. Рівень оцифрування критичних реєстрів громад.
2. Рівень надання електронних публічних послуг (електронне урядування).
3. Інтеграція публічних послуг у державні цифрові платформи (наприклад, *Дія*).
4. Доступність та якість ІКТ-інфраструктури.
5. Рівень кіберзахисту муніципальних інформаційних систем.
6. Цифрові навички населення та підприємств.
7. Розвиток ГІС-систем у місцевому управлінні.

2. Використання геоінформаційних систем (ГІС) для управління просторовим розвитком необхідно забезпечити кожну громаду цифровою

картою руйнувань та наявних ресурсів (земельний кадастр, мережі), інтегрованою з екосистемою DREAM.

2. Стимулювання інноваційної активності в умовах воєнного стану

2.1. Створення мережі регіональних інноваційних хабів та індустріальних парків. Особлива увага має приділятися регіонам адаптивної трансформації (Центральна Україна) та Західному кластеру. Необхідно запровадити податкові преференції для резидентів індустріальних парків, що займаються R&D у сфері оборонних технологій та агропереробки.

2.2. Кластеризація економіки – формування транскордонних інноваційних кластерів із залученням партнерів з ЄС (Польща, Словаччина, Румунія), що дозволить інтегрувати українських виробників у глобальні ланцюги доданої вартості.

3. Цифрова екосистема DREAM як інструмент прозорого моніторингу

Управління відновленням просторових систем неможливе без прозорого моніторингу інвестиційних циклів. Система DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) стає основним «правилом гри» на місцях.

Дані щодо цих індикаторів вже збираються в Україні через Індекс цифрової трансформації громад, що впроваджує Мінцифра спільно з партнерами для оцінювання стану цифровізації громад [79].

1. Індикатори інноваційної активності:

–кількість інноваційних підприємств, стартапів і R&D-центрів;

–обсяги інвестицій в інноваційні проєкти;

–кількість патентних заявок;

–участь у програмних і кластерних ініціативах;

–рівень співпраці між бізнесом і науковою сферою.

2. Комплексні індекси: формування інтегрованих індексів, таких як «Цифровий індекс розвитку територій» і «Індекс інноваційної активності регіону», що базуються на факторних показниках цифровізації та інноваційного середовища.

Такі індекси можуть бути розраховані за допомогою методів багатовимірної статистики (наприклад, таксономічний аналіз), які дозволяють отримати узагальнені показники і порівняти території між собою за рівнем цифрової та інноваційної зрілості.

Враховуючи сучасні виклики, пропонується наступний набір практичних рекомендацій:

1. Створення системи регулярного моніторингу цифрової трансформації

Для отримання оперативної інформації про стан цифровізації громад необхідно:

– впровадити систему регулярного збору даних по індексу цифрової трансформації, що базується на стандартизованих показниках (інфраструктура, послуги, навички). Уже запроваджений Індекс цифрової трансформації громад може бути розширений і адаптований для оцінювання територіальних громад незалежно від розміру та специфіки;

– створити централізовану базу даних з результатами оцінювання щоквартально або щорічно.

2. Інтеграція цифрових індикаторів у регіональні стратегії розвитку

Цифрові виміри повинні бути інтегровані в документи стратегічного планування:

– включити показники цифрової зрілості до Державної стратегії регіонального розвитку та місцевих стратегій;

– встановити цільові значення цифрових індикаторів для кожного регіону.

Це дозволить не лише оцінювати прогрес, а й заохочувати регіони до підвищення цифрової спроможності.

3. Підтримка інноваційної діяльності через фінансові стимули

Для підвищення інноваційної активності необхідно:

– запровадити місцеві грантові програми та пільгові кредити для стартапів і R&D-проєктів;

– сприяти створенню інноваційних кластерів, технопарків та центрів

підтримки підприємництва.

Це сприятиме утворенню локальних інноваційних екосистем, здатних залучати інвестиції та підтримувати місцеву економічну активність.

4. Підвищення цифрових навичок населення та бізнесу

Для ефективної цифрової трансформації важливо підвищувати цифрову грамотність громадян і підприємств:

- фінансувати програми цифрової освіти та перекваліфікації;
- використовувати цифрові платформи для дистанційного навчання;
- стимулювати участь бізнесу в освітніх ініціативах.

Такий підхід підсилює людський капітал, що є критичною передумовою успішної інноваційної діяльності.

5. Стимулювання державно-приватного партнерства в цифровій сфері

Залучення приватних ІТ-компаній та стартапів до реалізації місцевих цифрових проєктів дозволяє:

- пришвидшувати запровадження нових сервісів;
- підвищувати якість послуг;
- зменшувати витрати на розробку та впровадження.

Це сприяє формуванню інноваційної екосистеми, орієнтованої на практичні результати.

Алгоритм дій для органів місцевого самоврядування:

1. Цифровізація проєктного менеджменту – переведення всіх етапів відновлення (від ПКД до актів виконаних робіт) у цифровий формат системи DREAM.

2. Забезпечення публічності – надання доступу міжнародним донорам до моніторингу використання коштів у режимі реального часу, що підвищує кредитну довіру до регіону.

3. Подолання просторових диспропорцій через інклюзивність та енергобезпеку

Деструктивні фактори воєнного стану вимагають нових підходів до інклюзивності простору. Згідно з працями І. Сторонянської, просторова

політика має враховувати потреби понад 4,5 млн ВПО та ветеранів [72].

Рекомендуємо:

– проєктування за принципом «Build Back Better» - будь-яке відновлення об'єкта за кошти ДФРР має проходити через обов'язковий аудит на відповідність нормам інклюзивності та енергоефективності.

– енергонезалежність громад: стимулювання – встановлення когенераційних установок та ВДЕ (відновлюваних джерел енергії) як елементів критичної інфраструктури регіону.

Таким чином, ефективне управління просторово-економічним розвитком України в умовах воєнного стану ґрунтується на триєдності: дані, прозорість та інновації. Впровадження регулярного моніторингу цифрової зрілості дозволить державі виявляти «слабкі ланки» в управлінській вертикалі та оперативно надавати методичну допомогу громадам.

Впровадження моніторингових механізмів для оцінювання цифрової зрілості та інноваційної активності дозволить:

1. Поліпшити якість управлінських рішень на основі даних.

2. Підвищити прозорість та підзвітність локальних органів влади щодо цифрових ініціатив.

3. Виявляти найслабші ланки у цифровій інфраструктурі та інноваціях у регіонах.

4. Стимулювати конкуренцію між територіями щодо цифрового та інноваційного розвитку.

Це має важливе значення для формування адаптивних моделей просторово-економічного розвитку, особливо в умовах зовнішніх викликів.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить:

1. Мінімізувати наслідки деструктивних чинників через швидку адаптацію бізнесу.

2. Сформувати інноваційні полюси росту, здатні стати локомотивами повоєнного відновлення.

3. Забезпечити високий рівень підзвітності перед міжнародними

фінансовими інституціями.

Отже, у сучасних умовах війни цифрові технології та інновації стають не лише формою модернізації, а й засобом забезпечення стійкості територій до зовнішніх викликів. Моніторинг цифрової зрілості та інноваційної активності має займати центральне місце в системі управління просторо-економічним розвитком регіонів України.

Запровадження системи моніторингу, інтеграція цифрових індикаторів у стратегічні документи, підтримка інноваційного підприємництва, підвищення цифрових навичок та стимулювання партнерства між державним і приватним секторами – це ключові напрями, здатні суттєво зміцнити просторово-економічну спроможність українських регіонів. Реалізація цих рекомендацій сприятиме не лише економічному відновленню, а й формуванню конкурентоспроможних, гнучких і цифрово адаптивних територій у післявоєнний період.

Висновки до другого розділу

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє сформулювати низку наукових висновків, що відображають специфіку управління просторо-економічним розвитком регіонів України в умовах воєнного стану та визначають вектори подальшого розвитку:

1. Встановлено, що повномасштабна військова агресія спричинила критичну деформацію просторової структури економіки. Традиційна модель регіонального розвитку, що базувалася на промисловому потенціалі Сходу та Півдня, трансформувалася у модель «безпекового дивіденду», де центри економічної активності змістилися у західні та центральні регіони.

2. Визначено, що деструктивні фактори (фізичне руйнування активів, логістична блокада та масова міграція) призвели до примусової сервітизації економіки прифронтових зон та одночасної індустріальної адаптації тилових областей через механізми релокації. Аналіз показників зайнятості та

інвестиційної активності свідчить про формування нових функціональних типів територій, де ключовим фактором розвитку є не наявність природних ресурсів, а рівень безпеки та якість інституційного середовища.

3. Обґрунтовано, що в умовах обмежених ресурсів та безпекових ризиків традиційні методи управління просторовим розвитком втрачають ефективність. Впровадження цифрової екосистеми DREAM та цифровізація функцій Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) є визначальним кроком до переходу на дата-центричне управління, що забезпечує прозорість розподілу коштів, мінімізує корупційні ризики та створює умови для залучення міжнародних інвестицій на основі верифікованих даних про стан об'єктів та громад.

4. Доведено, що ефективність управління регіональним розвитком на місцях сьогодні безпосередньо корелює з активністю агенцій регіонального розвитку. Агенції трансформувалися з формальних структур у ключових «грант-менеджерів» та драйверів інновацій.

5. Практичні рекомендації щодо управління просторово-економічним розвитком фокусуються на стимулюванні технологій подвійного призначення та децентралізації енергетичних систем. Формування інноваційних кластерів та індустріальних парків визначено як безальтернативний шлях до побудови економіки з високою доданою вартістю, що є критичним для забезпечення довгострокової стійкості регіонів.

Загалом, результати другого розділу підтверджують гіпотезу про те, що управління просторово-економічним розвитком в умовах війни має базуватися на принципах гнучкості, інклюзивності та безперервного моніторингу цифрової зрілості. Лише поєднання інноваційних підходів до планування з прозорими цифровими інструментами контролю дозволить нівелювати деструктивні наслідки війни та закласти фундамент для ефективної повоєнної реконструкції України за принципом «відбудувати краще, ніж було».

ВИСНОВКИ

У першому розділі кваліфікаційної роботи здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз управління просторово-економічним розвитком регіонів, що дозволило сформувати цілісне наукове бачення сутності, еволюції та сучасних трансформацій просторово-економічних систем, зокрема в умовах глибоких соціально-економічних та безпекових викликів, які постали перед Україною.

У межах підрозділу 1.1 встановлено, що просторово-економічний розвиток є складною багатовимірною категорією, яка поєднує економічні, соціальні, інституційні та територіальні аспекти розвитку регіонів. Проаналізовано генезис теорій просторово-економічного розвитку – від класичних теорій розміщення виробництва до сучасних інтегративних концепцій, орієнтованих на інноваційність, сталий розвиток, смарт-спеціалізацію та територіальний капітал. Обґрунтовано, що сучасна наукова парадигма розглядає регіон не як пасивний об’єкт управління, а як активну, відкриту та адаптивну просторову систему, здатну до саморозвитку за умови ефективного управлінського впливу.

Доведено, що внесок українських науковців у розвиток теорій просторово-економічного розвитку полягає у переосмисленні ролі простору, територіальної громади та інституційного середовища в умовах децентралізації, євроінтеграції та структурних трансформацій економіки. З’ясовано, що сучасні теоретичні підходи акцентують увагу на просторовій конвергенції, зменшенні територіальних диспропорцій та формуванні мережевих форм організації економічної діяльності.

У підрозділі 1.2 обґрунтовано методологічні підходи до оцінювання ефективності управління регіональним простором. Встановлено, що традиційні показники економічного зростання не здатні повною мірою відобразити якість просторово-економічного розвитку, що зумовлює

необхідність використання комплексних, мультидисциплінарних методик оцінювання. Доведено доцільність поєднання системного, інституційного та синергетичного підходів, які дозволяють оцінювати не лише результати розвитку, а й якість взаємозв'язків між елементами просторової системи, рівень інституційної спроможності та здатність регіонів до адаптації й саморозвитку.

У межах підрозділу 1.3 проаналізовано фактори та механізми трансформації просторово-економічних систем у сучасних умовах, з особливим акцентом на вплив воєнного стану в Україні. Встановлено, що війна стала потужним каталізатором структурних, просторових та інституційних змін, які проявляються у перерозподілі економічної активності, зміні логістичних маршрутів, демографічних зрушеннях та формуванні нових центрів економічного зростання. Водночас доведено, що кризові умови стимулюють розвиток адаптаційних механізмів управління, зокрема цифровізацію, дерегуляцію, інституційну модернізацію та активізацію державної регіональної політики.

Узагальнюючи результати теоретико-методологічного аналізу, можна стверджувати, що управління просторово-економічним розвитком регіонів України перебуває на етапі глибокої трансформації, яка вимагає переходу від фрагментарних, галузевих підходів до інтегрованого просторового управління. Такий підхід має базуватися на поєднанні стратегічного планування, ефективних інституцій, синергетичної взаємодії суб'єктів розвитку та орієнтації на довгострокову стійкість регіональних систем.

Проведене у розділі 2 комплексне аналітико-дослідницьке вивчення просторово-економічного розвитку регіонів України в умовах воєнного стану дозволило сформувати цілісне уявлення про глибину трансформацій, що відбуваються в національному економічному просторі, а також виявити ключові виклики та можливості для підвищення ефективності регіонального управління в кризових умовах.

У підрозділі 2.1 встановлено, що повномасштабна війна стала потужним

каталізатором загострення просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів України. Попри відносну макроекономічну стабілізацію та відновлювальні тенденції в окремих секторах, внутрішньорегіональна та міжрегіональна нерівномірність суттєво посилилася. Ключовим чинником диференціації розвитку виступив безпековий фактор, що зумовив різке скорочення економічної активності в прифронтових і тимчасово окупованих регіонах та концентрацію виробничого, фінансового й людського потенціалу у відносно безпечних центральних і західних областях.

Результати підрозділу 2.2 свідчать, що інституційне середовище та система державного регулювання просторово-економічного розвитку в умовах воєнного стану зазнали суттєвих трансформацій. Війна оголила як сильні сторони, так і структурні вади чинної регіональної політики. З одного боку, було продемонстровано адаптивність інституційних механізмів, зокрема через оновлення стратегічних документів, розвиток агенцій регіонального розвитку та посилення ролі децентралізації. З іншого боку, виявлено системні проблеми, пов’язані з фрагментарністю нормативно-правової бази, обмеженістю фінансових ресурсів, нерівномірною інституційною спроможністю територіальних громад та недостатньою координацією між рівнями влади, що знижує ефективність реалізації державних інструментів регулювання та ускладнює досягнення цілей збалансованого просторового розвитку.

У підрозділі 2.3 доведено, що деструктивні фактори воєнного стану мають багатовимірний і довготривалий вплив на трансформацію регіональних економічних систем. Руйнування критичної інфраструктури, масові переміщення населення, скорочення інвестиційної активності та порушення логістичних ланцюгів спричинили структурні зрушення у виробничих, секторальних і демографічних моделях регіонального розвитку. Аналіз динаміки валового регіонального продукту та показників зайнятості засвідчив значну асиметрію економічних втрат між регіонами, що посилює ризики

соціально-економічної дестабілізації та потребує диференційованих підходів до відновлення територій залежно від рівня воєнного впливу.

Водночас результати дослідження засвідчують наявність адаптивних процесів у регіональних економіках, зокрема через переорієнтацію логістичних маршрутів, розвиток цифрових сервісів, IT-сектору та оборонно-промислового комплексу. Це свідчить про формування нової парадигми регіонального розвитку, орієнтованої не лише на зростання, а й на життєстійкість та здатність до швидкої адаптації в умовах кризових шоків.

У підрозділі 2.4 обґрунтовано, що підвищення ефективності управління просторово-економічним розвитком регіонів у сучасних умовах неможливе без системного моніторингу цифрової зрілості та інноваційної активності територій. Запровадження цифрових інструментів управління, зокрема екосистеми DREAM, індексів цифрової трансформації регіонів і громад, а також використання комплексних індикаторів оцінювання, створює передумови для переходу до прозорої, дата-орієнтованої та результативної моделі регіонального менеджменту. Цифровізація виступає не лише інструментом підвищення управлінської ефективності, але й важливим чинником зменшення просторових диспропорцій шляхом забезпечення рівного доступу громад до фінансових ресурсів, публічних інвестицій та інноваційних можливостей.

Узагальнюючи результати розділу, слід зазначити, що воєнний стан суттєво змінив конфігурацію економічного простору України, посиливши просторову поляризацію та водночас актуалізувавши необхідність переосмислення державної регіональної політики. Подальший розвиток регіонів має ґрунтуватися на поєднанні інституційної спроможності, фінансової збалансованості, цифрової трансформації та інноваційної активності з урахуванням специфіки воєнних і післявоєнних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 1 мільярд гривень з Державного фонду регіонального розвитку буде розподілено з використанням DREAM. DREAM Новини. URL: https://dream.gov.ua/ua/news/article-108

2. Амоша О.І., Підоричева І.Ю. Інноваційний потенціал придніпровського регіону: стан, тенденції та проблеми розвитку. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.* 2014. № 5. С. 17-31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2014_5_6.

3. Аналіз загроз національній безпеці у сфері внутрішньої політики. Експертне опитування. URL: https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/analiz-zahroz-natsionalniy-bezpetsi-u-sferi-vnutrishnoyi-polityky

4. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти / Міжнар. рада з науки (ICSU) та ін.; наук. кер. проекту М. З. Згуровський. Київ: НТУУ «КПІ», 2012. Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку (2011-2012). 232 с.

5. Аналітичний портал Fin.org.ua. Аналіз регіональних економічних втрат України в умовах війни. URL: https://www.fin.org.ua/news/1568576

6. Буряк Є.В., Редько К.Ю., Чорновол А.О., Орленко О.В. Соціально-економічні аспекти сталого розвитку України в умовах війни (євроінтеграційні аспекти). *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Випуск 34. С. 135–143. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.7221052

7. Валовий регіональний продукт. Державна служба статистики України. URL: https://data.gov.ua/dataset/b5b74954-eb45-4e0b-bdf0-273a881b636e

8. Варналій З.С., Шевченко О.В. Методологічний підхід до розроблення концептуальних засад щодо стратегічного регулювання

диспропорцій розвитку регіонів. *Регіональна економіка.* 2021. №3(101). С. 5-14. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-1.

9. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Бараняк І. Є., Іляш О. І. Інструменти регулювання міграції молоді та збереження людського потенціалу для повоєнної відбудови економіки України: науково-аналітична записка / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2024. 13 с. URL: http://ird.gov.ua/irdp/e20240009.pdf

10. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Біль М. М. Виклики міграційних втрат та інструменти збереження інтелектуально-кадрового потенціалу: аспект молоді (на прикладі Львівської області): науково-аналітична записка / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2024. 13 с. URL: http://ird.gov.ua/irdp/e20240008.pdf

11. Веб-сайт Армія.інфо. Інформаційне агентство, Міністерство оборони України. URL: https://armyinform.com.ua/

12. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наук. доповідь / НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (електронне видання). Київ, 2022. 305 с. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Vidnovlennja-ta-reconstrukcsja-povojennoji-economiky.pdf

13. Власюк О., Колішенко Р. Теоретичні засади та базисні передумови економічного прориву України в умовах війни. *Економіка та суспільство*, 2024 (60). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-126

14. Гарькава В.Ф., Кліщевська А.Ю. Моделювання економічної безпеки регіону у контексті управління його ресурсним забезпеченням. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9072 (дата звернення: 27.12.2025). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.87

15. Геєць В.М. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. Х.: ВД «Інжек», 2006. 240 с.

16. Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.

17. Гречко А.В. Передумови сталого розвитку регіонів України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*, 2021. (4(16), 140–146. вилучено із http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/205681

18. Данилишин Б. Економічні трансформації у період воєнного стану: тактика еволюціонізму і модернізація. *Економіка України*, 2022. *65*(10 (731), 3–14. URL: https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.10.003

19. Данилишин Б. Якими мають бути стратегічні напрями відбудови національної економіки. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/1/691022

20. Данилишин Б.М. Управління просторовим відновленням та розвитком громад і регіонів України: стратегічні пріоритети та європейський вектор. *Регіональна економіка.* 2024. №4(114). С. 5-11. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-1

21. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2007. 820 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Varnalii_Zakharii/Derzhavna_rehionalna_polityka_Ukrainy_osoblyvosti_ta_stratehichni_priorytety.pdf

22. Державна служба статистики України. Регіональні рахунки. Офіційні статистичні матеріали. https://stat.gov.ua/uk/datasets/rehionalni-rakhunky

23. Державне та регіональне управління: [підручник] / Є.Г. Карташов, В.В.Євдокимов, І.О.Драган, О.І.Дацій та ін.; за заг.ред. Є.Г. Карташова. Київ, 2019. 223 с. URL: https://surl.li/zwqazm

24. Дія. Бізнес. Програма ЄС “Єдиний ринок”: офіц. сайт. URL: https://business.diia.gov.ua/single-market

25. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети. К.: Наукова думка, 2006. 511 с.

26. Дубина М.В., Дергалюк М.О. Особливості цифрової трансформації регіонів України: сучасні реалії, проблеми та шляхи вирішення. *Науковий журнал «Economic Synergy».* 2023. Вип. 1 (7). С. 66 –81. URL: https://es.istu.edu.ua/EconomicSynergy/article/view/77/67

27. Закон України «Про засади державної регіональної політики». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text

28. Державна регіональна політика: стан справ на травень 2024 року. Інститут громадянського суспільства. URL: https://www.csi.org.ua/news/derzhavna-regionalna-polityka-stan-sprav-na-traven-2024-roku/?utm_source=chatgpt.com

29. Заяць Т.А., Кравцова Т.Г. Соціально-економічний потенціал громад України в умовах ведення воєнних дій. *Ефективна економіка.* 2022 . № 7 . URL: https://doi .org/10 .32702/2307-2105 .2022 .7 .5 .

30. Звіт про результати діяльності агенцій регіонального розвитку. URL: https://mindev.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/zvit-arr-2024-rik-finanlnii-variant-1.pdf.

31. Індекс цифрової трансформації регіонів України / Міністерство цифрової трансформації України. 2023. URL: https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Indeks_tsyfrovoyi_transformatsiyi_regioniv_Ukrayiny.pdf

32. Інституційна складова регіональної політики: агенції регіонального розвитку : аналіт. доп. / [А. Головка, О. Їжак, В. Химинець та ін.] ; за наук. ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2024. 43 с. URL: https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.14

33. Іртищева І.О., Сєнкевич О. Ф. Цифрова трансформація регіонів України: об’єктивна необхідність, принципи цифрового розвитку та особливості регулювання. *Регіональна економіка*. 2020. No 1. С. 14–21. URL: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-1-2

34. Іщук С. О. Економіка регіонів України в умовах повномасштабної війни: новітні тенденції. *Економічний часопис Волинського національного*

університету імені Лесі Українки. 2023. № 3 (35). С. 24–33. DOI: https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-24-33

35. Кістерський Л. Л. Стратегічні принципи повоєнного відновлення України. *Економіка України*. 2023. № 2. С. 3–16. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.02.003

36. Ковальський М. Р. Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в контексті публічного управління територіальним розвитком. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 9. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1738

37. Колот А ., Герасименко О ., Шевченко А . Нові виклики для теорії та практики людського капіта лу в умовах становлення “Індустрії 4.0”: компетентнісний аспект. *Економіка та суспільство*. 2023 . (53). URL: https://doi .org/10 .32782/2524-0072/2023-53-8 7

38. Колот А.М., Герасименко О.О. Модель зайнятості-XXI: трансформаційні ефекти цифровізації. *Економіка та підприємництво*. 2022 . № 49 (2). С. 124–148. DOI: https://doi.org/10.33111/EE.2022.49. KolotA_HerasymenkoO

39. Кудінов, О. Історико-теоретичні аспекти стратегічного розвитку в Україні. *Економічний простір*, 2023 (185). С. 7-10. URL: https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-1

40. Лелеченко А.П., Васильєва О.І., Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. К. : 2017. 110 с. URL: https://surl.li/pxaxid

41. Лібанова, Е., & Бистряков, І. Post-war Ukraine: innovative spatial development organization. *Demography and Social Economy*, 2025. 60(2), 32–51. URL: https://doi.org/10.15407/dse2025.02.032

42. Луніна І. О., Білоусова О. С., Назукова Н. М. Стратегічні завдання державної підтримки повоєнного розвитку національної економіки. *Статистика України*. 2023. № 3–4. С. 51–66. DOI: https://doi.org/10.31767/su.3-4(102-103)2023.03-04.05

43. Малиновський В.Я. Стан і перспективи розвитку багаторівневого врядування в Україні в контексті реалізації цілей Державної стратегії регіонального розвитку. *Регіональна економіка*. 2024. №4(114). С. 12-20. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-2

44. Мельник М. І., Мединська Т. В., Лещух І. В. Просторово-секторальні диспропорції економічного розвитку регіонів України: вплив релокації бізнесу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2023. Вип. 3(161). С. 3-9. DOI: https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-3-1

45. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. Львів: ІРД НАН України, 2004. 395 с. URL:http://znc.com.ua/ukr/publ/book/book-mikula-2004/book-mikula-2004.pdf

46. Міністерство цифрової трансформації України. Понад 30 послуг у Дії та розвиток Defence Tech: головні досягнення Мінцифри за 2023 рік. URL: https://thedigital.gov.ua/news/ponad-30-poslug-u-dii-ta-rozvitok-defence-tech-golovni-dosyagnennya-mintsifri-za-2023-rik

47. Мінцифра щороку оцінюватиме рівень цифровізації громад. Пресцентр ініціативи «Децентралізація». URL: https://decentralization.gov.ua/news/16894?utm_source=chatgpt.com

48. Національний банк України: Регіональні звіти про стан ділової активності та інфляційні процеси. URL: https://bank.gov.ua/ua/monetary/report

49. Новікова О., Азьмук Н. Цифровізація – чинник посилення резільєнтності соціаль но-трудової сфери та повоєнного відновлення України. *Економіка та суспільство*. 2023. (53) . URL: https://doi .org/10 .32782/2524-0072/2023-53-27

50. Новікова О.Ф., Остафійчук Я.В. Забезпечення збалансованого соціально-трудового роз витку Укра¬їни: виклики та можливості . *Економіка промисловості*. 2023. № 2 (102). С. 62–77. DOI: http://doi .org/10 .15407/econindustry2023 .02 .062

51. Оцініть цифрову зрілість бізнесу та економте час і ресурси з новими інструментами від Дія.Бізнес. Міністерство цифрової трансформації України.

URL: https://thedigital.gov.ua/news/business/otsinit-tsyfrovu-zrilist-biznesu-ta-ekonomte-chas-i-resursy-z-novymy-instrumentamy-vid-diiabiznes

52. Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України: кол. монографія / Єгоров І. Ю. та ін.; за ред. І. Ю. Єгорова, Ю. В. Кіндзерського; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2023. 240 с. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Otsinka-innovatsijnoho-rozvytku.pdf

53. Пічкурова З. Розвиток цифрової економіки України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2023 (58). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-73

54. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

55. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

56. Постанова КМУ «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» від 13 серпня 2024 р. № 940. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text

57. Постанова КМУ «Про реалізацію експериментального проекту щодо нового будівництва, реконструкції, капітального ремонту, ремонту та інших інженерно-технічних заходів із захисту об’єктів критичної інфраструктури паливно-енергетичного сектору, підсектору залізничного транспорту сектору транспорту і пошти, сектору систем життєзабезпечення критичної інфраструктури» від 7 лютого 2025 р. № 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2025-%D0%BF#Text

58. Потенціал цифрової трансформації у громадах України. Vox Ukraine «Вокс Україна». URL: https://voxukraine.org/potentsial-tsyfrovoyi-transfor-

matsiyi-u-gromadah-ukrayiny/

59. Пріоритети розвитку реального сектора в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України : аналіт. доп. / [О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан та ін.] ; за загальн. ред. Я. А. Жаліла Київ: НІСД, 2024. 104 с. URL: https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2024.03.

60. Програма релокації підприємствМіністерство економіки, довкілля та сільського господарства України: Звіти щодо релокації підприємств та реалізації програми «єРобота». URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv

61. Проєкти з регіональної цифровізації в Україні 2019-2023. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/reports

62. Просторовий розвиток економіки України: сучасні тренди трансформації та виклики європейської інтеграції: електрон. монографія / наук. ред. В. С. Кравців, І. З. Сторонянська; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2024. 451 с. URL: http://ird.gov.ua/irdp/p20240004.pdf

63. Просторовий розвиток регіону: соціально-економічні можливості, ризики і перспективи: монографія / НАН України. Інститут регіональних досліджень; За ред. д.е.н., проф. Шевчук Л.Т. Львів, 2011. 256 с. (Сер. “Проблеми регіонального розвитку”). URL: https://ird.gov.ua/irdp/p20110301a.pdf?utm_source=chatgpt.com

64. Регіональні економіки України 2024-2025: Аналітичний огляд реструктуризації та відновлення, спричинених війною. URL: https://www.fin.org.ua/news/1568576

65. Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2024 рік. Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/news/regions/rezultati-tsifrovoi-transformatsii-v-regionakh-ukraini-za-2024-rik

66. Серьогіна Н . О . Вплив військових дій на продуктивну зайнятість в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Т. 33 (72), № 6 . С . 36–40 . URL: https://pubadm.vernadskyjournals .in .ua/journals/2022/6_2022/6 .pdf

67. Скрипник С.В., Процевят О.С., Воронова О.В. Особливості регулювання ЗЕД в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1308/1262

68. Спільнота програмістів DOU. «Схоже, що це буде перший рік, коли ІТ-індустрія не зросте». Як війна й глобальний ринок впливають на ІТ-експорт України – аналітика й думки експертів. URL: https://dou.ua/lenta/articles/how-war-effects-it-export

69. Сторонянська І. З., Прокопюк А. Формування нової моделі регіонального розвитку: досвід Польщі та вектори для України. *Регіональна економіка*. 2018. №2(88). С. 89-97. URL: http://re.gov.ua/doi/re2018.02.089_u.php.

70. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Бюджетні чинники економічного зростання регіонів в умовах поширення пандемії COVID-19. *Регіональна економіка*. 2022. №1(103). С. 51-61. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-1-5.

71. Сторонянська І. З., Беновська Л. Я. Нова регіональна політика України: інструментарій та напрями реагування в умовах сучасних викликів. *Регіональна економіка*. 2023. №1(107). С. 5-13. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2023-1-1

72. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р. Забезпечення дієвості політики регіонального розвитку на засадах посилення просторової інтегрованості в регіоні. *Регіональна економіка*. 2024. №2(112). С. 23-40. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-2

73. Сторонянська І., Беновська Л. Концепт багаторівневого врядування в системі регіонального та місцевого розвитку. *Economics and Law*, 2025. *78*(3). С. 120–130. URL: https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.03.120

74. Стратегічне планування розвитку територій польсько-українського прикордоння в контексті сучасних викликів. Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України. URL: https://surl.lu/feiqeg

75. Федулова Л. І. Національна інноваційна система в умовах цифровізації. *Економічна теорія та право*. 2018. № 4. С. 44-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2018_4_5.

76. Хитра О., Мороз В., Корнійчук А. Трансформація механізмів організації зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану та у контексті вимог євроінтеграції. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»,* 2023. (4 (110), 79-91. URL:https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-4-12

77. Цифрова трансформація промислового менеджменту у контексті викликів, можливостей та змін : монографія / за ред. д.філософ.н., проф. В. Г. Воронкової, д.е.н.; проф. Н. Г. Метеленко. Львів Торунь : Liha-Pres, 2024. 592с.

78. Цифрова трансформація регіонів – покращення щоденного життя кожного українця / Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-transformatsiya-regioniv-pokrashchennya-shchodennogo-zhittya-kozhnogo-ukraintsya

79. Цифровізація регіонів і громад: перші вимірювання 2025 року. Прес-офіс Міністерства цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/news/technologies/tsifrovizatsiya-regioniv-i-gromad-pershi-vimiryuvannya-2025-roku

80. Шульц С. Л. Регіональна політика в Україні: еволюційні засади та стратегічні перспективи. *Регіональна економіка 2014, №3.* URL:https://re.gov.ua/re201403/re201403_026_ShultsSL.pdf

81. Шульц С. Л. Стратегічні орієнтири сучасної моделі економічного зростання регіонів. 2005. URL:

https://files01.core.ac.uk/download/pdf/81587873.pdf

82. Bila I., Iliukhina V. The economy of war in Ukraine: Consequences and possible competitive advantages in the post-war period. Economics and Society, 2024. (59). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-160

83. Dashko I., Mykhailichenko L. Development of Ukraine's economy during the war. Young Scientist, 2024. (4)128, 198–202. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-32

84. EU strategically supports regional development in Ukraine. Delegation of the European Union to Ukraine. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-strategically-supports-regional-development-ukraine_en?utm_source=chatgpt.com

85. Hryhoruk A.A., Lytvyn, L.M. Development of Ukraine's economy under martial law. Scientific Perspectives (Series: Public Administration, Law, Economics, Medicine, Pedagogy, Psychology), 2023. (4)34, 215–222. URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-4(34)-215-222

86. Ishchuk S.O.., Zhulkanych V.O. Structural and Spatial Imbalances of the Ukrainian Economy in the Conditions of War: *A Statistical Assessment* . *Statistics of Ukraine*, 2024. 106(3), 68–80. URL:https://doi.org/10.31767/su.3(106)2024.03.06

87. Kornieiev V., Zabchuk H., Ivashchuk O., Vynnyk T., Rudan V. Comparative analysis of bank lending to enterprises in Ukraine under wartime conditions. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, 2024. (6)59, 11–23. URL: https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.59.2024.4533

88. Pankiv N., Chernyshova A. Problems and prospects for Ukraine's recovery during and after the Russian-Ukrainian war. Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, 2023. (314)1, 67–79. URL: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-9

89. Pidorycheva Iryna, and Omelyanenko Vitaliy. Spatial transformation for post-war ukraine: european cases and the potential of local innovations. *Journal of European Economy*, vol. 24, no. 3, Oct. 2025, pp. 391-14. URL:

doi:10.35774/jee2025.03.391.

90. Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance. OECD Multi-level Governance Studies. 2 December 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2022/12/rebuilding-ukraine-by-reinforcing-regional-and-municipal-governance_63099658.html?utm_source=chatgpt.com

91. Rodchenko V. B., Prus Y. I. Strategic priorities of spatial and economic development of Ukrainian regions. *The Actual Problems of Regional Economy Development*, 2020*1*(16), 133–145. URL: https://doi.org/10.15330/apred.1.16.133-145

92. Ukraine's Regional Shift: Realignments in Wartime and Beyond. URL: https://carnegieendowment.org/research/2025/12/ukraine-regional-realignments-wartime-postwar-reconstruction/?utm_source=chatgpt.com&lang=en

93. United24. URL: https://u24.gov.ua/about